

Den gemene sår – merhærgskraft

- sammenhængskraft som vilje og forestilling

Af Jens Erik Kristensen

Spørgsmålet om samfundets sammenhængskraft er de seneste år trådt i centrum af den politiske og økonomiske såvel som den kulturelle og teologiske debat.¹ Det skyldes ikke mindst, men heller ikke kun, at statsministeren og siden hen regeringen siden 2004 officielt har sat temaat 'sammenhængskraft' højt på den hjemlige politiske dagsorden, dels i tilknytning til temaet 'konkurrencekraft', dels i relation til temaerne indvandring, religion og skolepolitik (Rasmussen 2004, 2005; 2006a, 2006b; Regeringen 2005, 2006).² I kølvandet herpå er det nemlig blevet selvfølgeligt at tale om sammenhængskraft, hvad enten det nu drejer sig om velfærd, økonomi og konkurrenceevne, om kulturpolitik og religion, om indvandring og integrationspolitik eller om skole- og uddannelsespolitik. Politikere og debattører på tværs af højre-venstreskalaen fokkes med samfundsforskere for at give deres bud på, hvad der skal til for at sikre, værne om eller fremme sammenhængskraften i samfundet. Nogle taler defensivt og bekymret om, at det danske samfunds sammenhængskraft er truet – enten som følge af globaliseringen i alle dens afskygninger, som følge af den øgede individualisering eller som følge af øget indvandring og tiltagende multikulturalisering af vore samfund med udsigten til etnisk-kulturelle og -religiøse splittelser og konflikter. Andre taler derimod mere offensivt og begejstret om den internationale set unikt høje danske sammenhængskraft og betragter den som en afgørende *social kapital* eller mere direkte som en grundlæggende *kulturel og nationaløkonomisk ressource*, der er blevet selv nægten til vores 'konkurrencekraft' i en globaliseret verden.

'Sammenhængskraft' er et relativt nyt ord og en ny betegnelse i dansk sammenhæng. Modsat en udbredt opfattelse, så er det dog hverken Anders Fogh Rasmussen, regeringen eller Dansk Folkeparti, der har stået fadder til ordets indtog i den danske debat. Det skete allerede, om end i en mere

begrænset og præcis form fra 1994 og frem. Vi skal senere se, hvordan og hvorfor og med hvilken politisk valør. Det er nemlig ikke helt ligegyldigt for forståelsen af det aktuelle politiske sværmeri om ordet sammenhængskraft. Der tales ikke blot meget, men der tales frem for alt *godt* om samfundets sammenhængskraft, der er blevet en høj værdstادت værdi, ja nærmest selve kilden til vores nuværende og fremtidige vækst og velfærd. Lytter man nærmere til den offentlige debat står det imidlertid alt andet end klart, hvori den består, hvilke 'kræfter', der bærer den eller på hvilket niveau de opererer (national, kulturelt, socialt, politisk, økonomisk, religiøst, etnisk etc.). Derfor står det heller ikke klart, hvori truslerne mod den eller det gavnlige og gode ved den egentlig består (Vium 2007). Trods alle forsøg på empirisk at operationalisere sammenhængskraft som et *videnskabeligt begreb* ved opstilling af diverse konkrete og målelige indikatorer (tilfæld, tryghed, samarbejdsevne, graden af frivilligt socialt engagement, grad af social og kulturel lighed og ligestyrelighed, uddannelsesniveau, national og kulturel tilhørighed etc.) er ordet forblevet en *politisk-ideologisk* og derfor uklar *betegnelse*. De mange fortalere for sammenhængskraft taler kort sagt ikke om det samme, selvom de alle finder det påtrængende at bekymre sig om sammenhængskraften som værdi. Og ved forsøgene på empirisk at identificere denne værdi viser det sig som så ofte før, at som man råber i skoven får man svar.

Værdien sammenhængskraft

Det er på denne baggrund, at man i et samfundsdiagnostisk perspektiv må spørge til værdien af denne uomtvistelige værdi, som sammenhængskraft er blevet, herunder til værdien af den megen snak herom. Hvorfor og på hvilken baggrund er det blevet så mange magtpåliggende at tale så meget om sammenhængskraft i disse år? Og er det ubetinget et gode for samfundet? Kunne det f.eks. være, at man gjorde samfundets faktiske og fungerende former for sammenhængskræfter en større tjeneste ved at lade være med at tale så meget om dem eller på de måder, der er politisk toneangivende for indværende? I det mindste er det en af teserne i det følgende, at den aktuelle opmærksomhed og mange af de aktuelle forsøg på at italesætte, artikulere, indkassere og operationalisere det danske samfunds sammenhængskræfter reelt er en problematisering af noget, der har fungeret helt selvfølgeligt og uproblematiseret før, og at problematiseringen potentielt er mere skadelige end gavnlige for det danske samfunds faktiske og fremtidige sammenhængskraft.

Heraf rilen på dette indlæg – den gemene sammenhængskraft – der

spiller på den dobbelte betydning af ordet 'gemen' i dens tyske etymologi (gemen: det fælles og det nedrigge). I et socialanalytisk perspektiv, som jeg anlægger i det følgende, har sammenhængskraft grundlæggende noget at gøre med de upåagtede og uartikulerede former for samhørighed og tilhørighed, som vi med en socialanalytisk kategori kalder for *gemenhed* (Schmidt 1992; 1999b, 11ff). Gemenhed er således ikke en *positiv* kategori; det er en kategori for 'det sociale', for de sociale bånd, og må som sådan ikke forveksles med et begreb om kultur eller identitet (Schmidt 1999b, 170f). Den sociale gemenhed er konfliktuel, men dens *konfliktualitet* er som gemen endnu ikke erfarret og artikuleret som *konflikter* mellem nogen om noget. Den hviler m.a.o. i en ikke-u-enighed og i en endnu ikke erfarret uforligelighed. Ikke desto mindre er det denne uerfærede og uartikulerede, men konfliktuelle gemenheds skæbne at blive til noget andet i det øjeblik, den artikuleres som 'noget', nemlig enten som fælles eller som almene værdier. Gemenheden indtræffer og råder selvfølgelig i enhver socialt forhold, i parforholdet og ægteskabet såvel som i en institution og en virksomhed eller i en nation, men det er et vilkår, at den hele tiden bliver artikuleret, legitimeret og efterrationalt begrundet som enten fællesskab eller almenhed – og dermed fortabes som gemenhed. Sådan går det også med sammenhængskraften, når den problematiseres. Da artikuleres nemlig den gemene konflikthuelier som konflikt og splittelse. Det paradoksale er, at det netop er sådanne konflikter og splittelser, sammenhængskraften siges at være et værn imod.

På denne kort skitserede baggrund, der senere skal udfoldes, kan tesen oven for nu præciseres til, at den aktuelle hang til at artikulerer samfundets eller rettere nationens upåagtede former for konfliktuel gemenhed som et spørgsmål om 'sammenhængskraft' i visse af sine former tenderer mod at blive gemmen i betydningen *nedrig* (ekskluderende, mistilids- og konfliktskabende). Al den snakkessalige bekymring om eller investering i sammenhængskraften ender da i værste fald med selv at blive en *splittelseskraft* – i og med, at man f.eks. kommer til at artikulerer den upåagtede gemene konflikthuelier som konkrete trusler eller som konflikter mellem nogen – først og fremmest 'dem' og 'os'.

Dette kræver en udfoldelse og en forklaring. Udgangspunkter for en sådan må være en idehistorisk perspektivering *samtidsdiagnose* af de tonangivende diskurser om sammenhængskraft såvel som af de dagsordensættende bestræbelser på at beskytte, fremme eller styrke den. Først på denne baggrund vil det afslutningsvist være muligt at tilbyde en socialanalytisk færing af, hvad der *også* er på spil i den aktuelle opmærksomhed på samfundets sammenhængskraft og i de påtrængende forsøg på at artikulerer den natio-

nale 'gemenhed' (den selvfølgelige, men konfliktuelle nationale samhørighed og tilhørighed) som et mere eller mindre eksklusivt nationalt 'værdifællesskab' kaldet 'danskhed'. Det vil da også stå klart, hvorfor den hjemlige oprustning af sammenhængskraften i visse af sine artikulationsformer tenderer det gemene (i betydningen det nedrige og eksklusive). Meget af den aktuelle tale om sammenhængskraft lader sig karakterisere som *ideologisk* i den præcise betydning, at ideologier taler sandt om noget, men om noget andet end de hævder at tale om (Schmidt 1999b, 13). Selvom et samfunds sammenhængskraft grundlæggende er gemen, behøver den ikke at blive nedrig.

Samtidsdiagnose: 'Sammenhængskraft som vilje og forestilling'

Spørgsmålet er nu, hvor denne nye opmærksomhed på sammenhængskraften kommer fra, hvordan den diskursiv yrer sig, og hvilke mere diskrete dagsordener der bærer eller tilskynder den snakkessalige vilje til at bekymre sig om og identificere samfundets sammenhængskraft? Dette er anliggender for en *samtidsdiagnose*, hvis ambition meget kort fortalt er at fætte og kortlægge en samtids tegn, tiltag og tendenser på forskellige områder. En samtidsdiagnose kræver - i tråd med ordets medicinske etymologi i ordet *diagnos* - et analytisk dobbeltgreb (Schmidt 1990, 12ff; 1999a, 9ff; Kristensen og Pihdal Hansen 2006):

- a) På den ene side handler det i et idehistorisk perspektiv om 'at lytte til patienten', altså at lytte til det, en samtid har at sige om sig selv, de ledende forestillinger og anførende ideer, den har om sig selv og sine bekymringer og sin uto, men også til det, der viser sig som en samtids selvfølgeligheder, forståelser, usagtheder i denne forbindelse. I tilfældet sammenhængskraft handler det om at lytte til samtidens p.t. anførende beskrivelser og problematiseringer af sin måde at være samfund på - med idehistorisk formemmelse for, at denne nye beskrivelse og problematisering arver og samtidig er en ny variation over tidligere tiders politisk-filosofiske og sociologiske måder at problematisere de sociale bånd og et samfunds sociale solidarit. Derfor handler det om at lytte til det, samtiden *for indværende* taler og bekymrer sig om og måderne den nu gør det, men også om at lytte efter det, den ikke længere taler eller bekymrer sig om, eller det, den snakkessaligt fortier eller fortrænger. Hvad taler man ikke længere og hvad stiller man ikke længere spørgsmålstegn ved? Hvad gør sig m.a.o. gældende som samtidens

selvfølgeligheder og fixe ideer i dens offentlige diskurser og selvbeskrivelser, når talen falder på sammenhængskraft?

b) På den anden side handler samtididiagnose i sammenhæng hermed om at 'stille diagnosen', dvs. at komme med et bud på, hvad der er sket, hvad der driver eller bærer der skete og hvor det – efter alle tegn og tendenser at dømme - bærer hen ad. Det vil mere præcist sige at udlægge samtidens tegn og tiltag med henblik på tendenserne i og de mere mudrede strategier bag dem, som de bl.a. viser sig i dens toneangivende diskurser og idéer og i dens forskellige politiske, økonomiske, kulturelle etc. tiltag. En samtididiagnose går kort sagt ud på at farte tidens *tendenser* - i den etymologiske betydning af ordet 'tendens' som de anonyme drivkræfter, viljer eller tilbøjeligheder, der aftegner sig i en samtidts forskellige tegn, tiltag og bestræbelser.

Lidt forenklet og med en schopenhauersk sprogbrug kan man derfor sige, at det i en samtididiagnose handler om at indkredse 'sammenhængskraft' som vilje og forestilling: 'Hvilke forestillinger gør sig gældende derom, hvilke anonyme viljer og tilbøjeligheder aftegner sig i og med disse forestillinger, og hvilke tiltag og strategier giver de anledning til? Hvad kan i dag siges og ses vedrørende samfundets sammenhængskraft, og hvilke konfliktuelle strategiske (politiske, økonomiske, kulturelle etc.) konstellationer indskriver talen om sammenhængskraft og bestræbelserne på at fremme den sig i dag i? En samtididiagnose udmønter sig således bl.a. i en kortlægning af en problemstillings tendentielle og konfliktuelle konstellation (jf. kortet her s. 19).

Hvem taler i dag om sammenhængskraft – og hvordan?

Et gennemgående træk ved de aktuelle diskurser om sammenhængskraft har været, at man ikke kan tale om sammenhængskraft uden at talen samtidig falder på den øgede *internationalisering* og *globalisering*, herunder på de nye udfordringer til nationalstaten og den nationale konkurrenceevne i en global videns- og innovationsøkonomi, men også på den øgede *individualisering* eller på den tiltagende *multikulturaliseringen* af vores samfund i kølvandet på indvandringen, den øgede multietnicitet og multiræligøstet, udfordringen fra Islam etc. Disse overordnede tendenser udgør i grove træk den politisk-polemiske kontekst for den aktuelle debat om sammenhængskraft og er en af forklaringerne på, hvorfor temaet sammenhængskraft i næsten alle variationer artikuleres og præsenteres som 'svar på udfordring-

er'. Selvom sammenhængskraft er et positivt ord og flyder let på samtidens tungen, så fremstår det i den aktuelle polemiske kontekst som all' andet end et hyggeligt tema. Med den national-kulturelle og økonomiske politisering af sammenhængskraften er der snarere tale om et latent krigersk og i nogle udgaver decideret paranoidt tema, der i sine politisk-retoriske grundtoner vil overbevise os alle om, at tiden er kommet til at stå sammen indadtil og besinde os på det, der forener og styrker os - med henblik på kampen (det være sig det national-kulturelle forsvar eller den nationaløkonomiske konkurrenceevne) ud ad til, som handler det ganske enkelt om vores kulturelle og/eller økonomiske selvopretholdelse som nation og velfærdssamfund i globaliseret verden fuld af farer og trusler.

På denne baggrund kan der på tværs af forskellige diskurser identificeres to anførende diskurser og retorikker vedrørende temaet sammenhængskraft for indværende. De handler begge om nationen og om 'danskheden', altså om artikulationen af det, vi kalder den *nationale genkendelse*, men på to forskellige måder, der ikke desto mindre har kunnet alliere sig med hinanden:

a) På den ene side finder vi en gennemgående *defensiv* og protektionistisk investering i betegnelsen sammenhængskraft. En sådan finder man mest entydigt og politisk rabat i Dansk Folkeparti og beskægtede politiske grupperinger, men elementer heraf finder man også i Karen Jespersens og Ralf Pfitelkows bog om *De lykkelige danskere* (2005) - og ret beset i de fleste aktuelle udgaver af talen om sammenhængskraft. Her artikuleres den danske sammenhængskraft mere eller mindre eksklusivt som et nationalt-kulturelt og folkeligt *værdifællesskab*, der for nogle blot er udfordret, men for andre grundlæggende betragtes som truet - udefra såvel som indefra (af globalisering, indvandring, multietnicitet, multikulturalisme, individualisme og medfølgende sociale og religiøse opsplittings, distancen mellem eliten og folket etc.) i disse år. Derfor handler det her i *kultur- og identitetspolitisk øje* med om at beskytte, forsvare og pleje dette værdifællesskab gennem diverse politiske og kulturelle forholderegler (integrationspolitik, velfærdspolitik, kulturel besindelse, kanondebatter etc.).

b) På den anden side finder vi en mere *offensiv*, liberal-økonomisk og globaliseringspolitisk diskurs, der fremhæver den i internationale sammenligninger høje danske sammenhængskraft som en unik *økonomisk-kulturel ressource*, som bør kapitaliseres af nationen i den globale konkurrencekamp. Her fremstår den særegne danske kultur og sammenhængskraft m.a.o. ikke som truet, men ansues som en afgørende social kapital og som et unikt

konkurrenceparameter i en global videns- og innovationsøkonomi, hvor nationer i stigende grad er henvist til at konkurrere på deres særegne kulturelt betingede kernekompetencer og institutionelle rammevilkår. Her artikuleres den danske kultur og sammenhængskraft m.a.o. offensivt i et *økonomisk og konkurrencepolitisk* perspektiv og der peges på dens positive korrelationer med dansk konkurrencekraft og innovationskraft. Oputikken på sammenhængskraften er her den nye *ationale konkurrencestats*, der er interesseret i sin internationale 'sammenhængingskraft' i forhold til sine tre øvrige nationale 'kræfter', nemlig sammenhængskraft, innovationskraft og konkurrencekraft (jf. korret s.19).

Denne måde at tænke sammenhængskraft i et konkurrencestatsligt perspektiv, hvor nationen uden videre betragtes som en stor virksomhed, der skal klare sig i den globale konkurrence, dukkede op med Det Nationale Kompetenceråds første rapport i 1998, hvor der også for første gang tales om og påvises en høj korrelation mellem det danske samfunds konkurrencekraft og sammenhængskraft. Rådets mål var netop at opbygge et dansk kompetencemiljø, der kunne "forene samfundsmæssig og folkelig sammenhængskraft med konkurrencekraft i verdensklasse" (Det Nationale Kompetenceråd 1998). Denne tematik videreføres, men transformeret samtidig fra en kompetencepolitisk til en innovationspolitisk dagsorden med dannelsen af det nationale Innovationsråd i 2003. Her er man ganske vist mere karrig med brugen af selve ordet sammenhængskraft, men ikke desto mindre betones det, at den globale videns- og innovationsøkonomi har gjort det nødvendigt for hver enkelt nation at fokusere på og pleje sine *kulturelle* og *institutionelle særegenheder*. Disse sammenfattes i Innovationsrådets optik som den særlige *danske folkelighed*, der nu fremstår som selve nøglen til nationens økonomiske konkurrenceevne og fortsatte vækst i den globale 'total konkurrence', men hvis værdier dog til forveksling ligner dem, der fremhæves, når talen hos andre i dag faldt på den danske sammenhængskraft (tillid, samarbejdsevne, ligeværdighed, konsensusorientering etc.). Innovationsrådets bestræbelse er for nylig blevet analyseret og karakteriseret som en 'kulturalisering af konkurrencekraften' (Christensen 2006), men lader sig i lighed med Kompetencerådets indsats også beskrive som en 'økonomisering af sammenhængskraften' og kulturen. Disse to typer af diskurser og de forskellige værdier, der her tillægges sammenhængskraften, skal vi vende tilbage til senere. Her skal blot nævnes, at den defensivt hidtil klart har været den politisk mest toneangivende og overde-terminerende for debatten. Det var på denne dobbelte baggrund og med denne tvetydige værdi, at temaet sammenhængskraft dukkede op i statsmi-

nisterens taler og artikler fra 2004 og frem (Rasmussen 2004, 2005) og siden hen mere officielt i regeringens politik. Sammenhængskraft i den defensivt betydning forbindes hos statsministeren med økonomisk konkurrencekraft i påstanden om, at sammenhængskraft *er* konkurrencekraft, hvorfor værnet om sammenhængskraften også er et værn om konkurrencekraften, hvilket bl.a. indbefatter et værn mod religiøse manifestationer i det offentlige rum (Rasmussen 2006b). Et af Fogh Rasmussen-regeringens politiske kunststykker har måske netop været dens diskrete forening af de to ovennævnte sammenhængskraft-diskurser i en særlig dansk form for 'liberalpopulisme', der til forskel fra statsministerens tidligere 'minimalstats-liberalisme' forstår sig selv som fornyelsen af en 'folkelig liberalisme'. Styrkelsen af den danske konkurrencekraft må ikke skade eller ske på bekostning af sammenhængskraften, der nu fremstår som den centrale dimension i konkurrencekraften. Derfor handler det på den ene side om gennem velfærds-, integrations-, skole- og kulturpolitik at forsvare og støtte den *ationale identitetspolitik*, som denne politisk har været båret og artikuleret af bl.a. Dansk Folkeparti og har spillet ind i regeringens værdikamp. Men det sker på den anden side med slet skjult henblik på at mobilisere den selv samme folkelige sammenhængskraft i globaliseringsstrategisk øjemed som en forudsætning for den unikke *danske konkurrencekraft* og som led i regeringens generelle sportspolitiske retorik om at være i 'verdensklasse'. Her er man m.a.o. vidne til en art strategisk fusion af en liberal-økonomisk konkurrencepolitik og en national-populistisk identitets- og velfærdspolitik, hvilket om ikke andet forklarer den nuværende regerings intrikate, men succesfulde parløb med Dansk Folkeparti.

Så vidt de aktuelle værdier i talen om sammenhængskraft. Naturligvis er der også andre stemmer og politisk-ideologiske facetter end de her nævnte. Således har mange ultraliberale politikere og teoretikere særdeles svært ved at tage udtrykket i deres mund, da det for dem stadig smager lovligt socialdemokratisk og kollektivistisk (Jensen 2007; www.liberator.dk). I mellemtiden er temaet sammenhængskraft imidlertid også vandret ind i den socialvidenskabelige diskurs, hvor det nærmest er blevet synonymt med kategorier som social kapital, social tillid eller sociale netværk (jf. Svendsen & Svendsen 2006). Ganske vist er tale om et relativt nyt ord, en ny betegnelse, men tydeligvis ikke om et helt nyt socialvidenskabeligt eller socialfilosofisk tema, snarere om nye variationer over idehistorisk set klassiske temaer, nemlig dels spørgsmålet om, hvad der overhovedet gør et samfund til et samfund, dels spørgsmålet om, hvad der specielt får moderne nationalstater og samfund til at hænge sammen på trods af de differentieringer og splittel-

seskretten, deres udviklingsdynamik beror på.

En samtdiagnose kan på denne baggrund forfølge tre disjunkte spor i belysningen af den aktuelle tale om sammenhængskraft. I det første spor handler om at vise, hvor, hvornår og i hvilken politisk kontekst *betegnelsen* sammenhængskraft overhovedet dukker op og vinder indpas herhjemme. I det andet spor om at vise, at dette tema arver den *historisk-sociologiske*, men moderniterspecifikke *problematik*, der under overskriften det 'sociale spørgsmål' dukkede op i kølvandet på industrialiseringen og urbaniseringen i det 19. århundrede og eksemplarisk hos Durkheim blev til et sociologisk spørgsmål om det moderne samfunds specifikke ny form for social kohæsion kaldet 'organisk solidaritet' (Durkheim 2001; Donzelot 1984; Harsie 2007). I det sidste spor handler det om i et socialanalytisk perspektiv at undersøge den grundlæggende *socialfilosofiske problematik*, der rumsterer i og under den aktuelle tale om sammenhængskraft, nemlig selve spørgsmålet om det sociale og artikulationen af de sociale bånd og den sociale samhørighed som 'noget', nemlig som kulturel sammenhængskraft. Da den klassiske sociologiske problematik (spor 2) er relativ velbeskrevet, vil jeg i det følgende især koncentrere mig om spor 1 og spor 3.

Spør 1: Den aktuelle herkomst af talen om sammenhængskraft

Søren Krarup krediterede i 2006 Ralf Pittelkow for at have opfundet og bragt betegnelsen sammenhængskraft ind i den danske værdikamp i perioden efter regeringsskiftet i 2001.³ Andre tror som nævnt, at temaet sammenhængskraft dukkede op med Anders Fogh Rasmussens såkaldte 'skjortearmetale' på Venstres landsmøde i november 2004. Ingen af delene er rigtig, for det var faktisk Pittelkows kone, Karen Jespersen, der for mere end 13 år siden i sin daværende egenskab af socialdemokrat og socialminister i den første Nytrup-regering i 1993-94 officielt satte temaet 'sammenhængskraft' på den danske politiske dagsorden herhjemme - hvilket hun da heller ikke har undladt at gøre opmærksom på siden hen (Jespersen 2006).

Betegnelsen dukkede op i 1994 som den officielle danske oversættelse af det engelske udtryk 'social cohesion', der på daværende tidspunkt var blevet et nøgleord i EU's regional- og arbejdsmarkedspolitiske indsats til bekæmpelse af den strukturelle massearbejdsløshed og den truede marginalisering i Europa. *Social cohesion* blev på dansk grund til *social sammenhængskraft* og vandt udbredelse i midten af 1990'erne som et relativt snævert social- og arbejdsmarkedspolitisk koncept. Der var åbenbart brug for et nyt koncept,

og det udmøntede sig faktisk også i noget nyt, nemlig i kampagnerne for 'virksomhedernes sociale ansvar' og for 'det rummelige arbejdsmarked', der i et mere overordnet perspektiv var et centrale led i bestræbelserne på at reformere og modernisere velfærdsstaten gennem uddelegering af socialpolitisk ansvar til det civile samfund og til markedet - herunder såvel til indvidler og familier som til frivillige foreninger og private og offentlige virksomheder.

Betegnelsen var i udgangspunktet af socialdemokratisk og ikke af liberal proveniens. Endnu så sent som i 2002 kunne en gruppe af fremtrædende socialdemokrater og SF'erne herhjemme gøre omsorgen for den 'sociale sammenhængskraft' til parole i kampen mod VK-regeringens påståede ny liberalistiske dagsorden, der hævdedes at svække den sociale sammenhængskraft (Brøndum et al. 2002; Christensen 2006). Det er imidlertid ikke helt uvæsentligt for den senere og i dag langt bredere national-kulturelle brug af betegnelsen sammenhængskraft, at den i første omgang blev forbundet med den social- og arbejdsmarkedspolitiske forestilling om 'virksomhedernes sociale ansvar'. De aktuelle politiske investeringer i sammenhængskraften har nemlig i vid udstrækning generaliseret eller rettere *nationaliseret* denne oprindeligt regionale og socialpolitiske investering. Derfor skal vi kort se på nogle momenter i dette temas opdukken og gradvise transformation gennem de seneste 10-15 år.

Tanken om 'virksomhedernes sociale ansvar' blev officielt lanceret herhjemme i 1994 i forbindelse med åbningen af socialministeriets kampagne 'Det angår os alle - om virksomhedernes sociale ansvar'. Kampagnen var, som Karen Jespersen dengang udtrykte det, et led i "fornyelsen af dansk socialpolitik" og tænkt som første etape på vejen til en "nyfordeling af det praktiske ansvar for sociale problemer". Det drejede sig om at aktivere og ansvarliggøre civilsamfundets aktører fra indvidler over foreninger og frivillige organisationer til private virksomheder i løsningen af specifikke socialpolitiske problemer. Som led i denne nyfordeling opfordredes private virksomheder til at udvise et "socialt engagement" og til frivilligt, men med offentlig støtte, at påtage sig en socialt ansvar for løsningen og forebyggelsen af de problemer, som det offentlige ikke længere kunne eller burde klare alene. Til disse hørte først og fremmest kampen mod "en sociale udstrøelse" og den "russel mod den sociale sammenhængskraft", der stammede fra den mulige polarisering mellem dem, der havde arbejde og dem, der var blevet udstødt fra arbejdsmarkedet og henvist til passiv forsørgelse på offentlige overførselsindkomster.⁴

Som led i konceptet skulle der skabes "et mere rummeligt arbejdsmar-

ked" med muligheder for beskæftigelse af langtidsløse, handicappede og andre grupper på andre vilkår, end dem der gælder på det normale arbejdsmarked. Hertil burde også private virksomheder bidrage, bl.a. via oprettelsen af særlige skåne- og flexjobs, af beskyttede værksteder, aktiverings- og uddannelsesstillinger etc. Ideen var, at private virksomheder skulle bringes til frivilligt at *overskride* deres snævre økonomiske interesser i egen lønsomhed og konkurrenceevne i retning af et socialt engagement på lokalt og regionalt niveau. På længere sigt, hævdede man, ville der nemlig aftegne sig *et sammenfald* mellem virksomhedernes nødvendige interesse i egen lønsomhed og *konkurrenceevne* og deres frivillige påtagelse sig et socialt og menneskeligt ansvar både for deres egne medarbejdere og for marginaliserede langtidsløse, kontanthjælpsmodtagere, handicappede etc. Hvertiknem vilde de samtidig yde deres bidrag til bevarelsen og styrkelsen af den ellers truede *socialt sammenhængskraft*.

Allerede her bringes 'sammenhængskraft' og 'konkurrenceevne' således i forbindelse med hinanden, men i første omgang på virksomheds- eller *mikroniveau*. Tanken om en sådan mulig alliance eller sammenfald mellem sociale og økonomiske rationaler, altså mellem en virksomheds indre sociale sammenhold og dens ydre økonomiske konkurrenceevne, var dog langt fra moderne erhvervsledere fremmed på daværende tidspunkt. Tværtimod engagerede flere erhvervsledere sig med ildhu i kampagnen, hvilket bl.a. førte til dannelsen af 'Dansk Netværk for virksomheders sociale ansvar' i 1996, der fik den tidligere Oricon-direktør Lars Kolind som formand. Der var ingen grund til at forklejne disse erhvervslederes moralske motiver eller socialpolitiske bekymringer, men heller ingen grund til at overvurdere deres sociale ansvarsfølelse. For i en vis henseende havde kampagnen for virksomhedens sociale ansvar allerede i udgangspunktet den økonomiske fornuft på sin side. Der var tale om 'en god investering' så længe det 'sociale ansvar' vel at mærke indskrænkede sig til, at en virksomhed i sin personalepolitik påtog sig et *internt ansvar* for sine egne medarbejders trivsel og tryghed. Og det gjorde de gerne, enten for at fastholde og binde dem tættere til virksomheden eller som en art modydelse for et større engagement i og identifikation med virksomhedens økonomiske målsetninger. Et sådant *internt socialt ansvar* kunne m.a.o. begrundes både økonomisk og ledelsesstrategisk, dels i den skærpede konkurrence på det globaliserede marked, dels i omsiflingen fra tayloristisk masseproduktion til fleksibel og kundetilpasset kvalitetsproduktion og service, dels i de højere teknologisk begrundede kvalifikations- og kompetencekrav til arbejdskraften. Tilsammen havde disse nye markeds- og konkurrencebetingelser allerede tvunget moderne virksomheder til både

at mobilisere, udvikle og drage omsorg for deres medarbejdere eller deres 'menneskelige ressourcer', som det nu hed. Man var ikke blot afhængige af fleksible, omstillingsparate og kreative, men også af motiverede, engagerede og loyale medarbejdere, der var i stand til at samarbejde og vilige til selv at påtage sig et ansvar. Disse nye ledelsesrationaler havde i 1980'erne manifesteret sig i nye former for *personaleledelse* (human resource management) og i nye *ledelses- og organisationsformer* (bl.a. værdi- eller værdibaseret ledelse), der under medarbejderens inddragelse og deltagelse på en og samme tid kunne fremme såvel den individuelle ansvarlighed som den kollektive identifikation og 'vi-følelse'.⁵

Tanken om virksomhedens sociale ansvar og (indre) sammenhængskraft rimede umiddelbart med det, der fra begyndelsen af 1980'erne var blevet tematiseret som 'organisations-' eller 'virksomhedskultur' (Schein 1986; Schultz 1995) - også kaldet "fællesskabet af dem, som inter fællesskab har" (Dahler-Larsen 1993). Den kunne m.a.o. forbinde sig med det foregående årtis generelle *kulturaliseringen* af virksomhedernes indre organisation og ledelse som led i oprustningen af virksomhedens *ydre økonomiske konkurrenceevne*. En privatøkonomisk virksomhed så ikke længere sig selv som en *konfliktuel kooperation* mellem interessergrupper, der på hver deres side af ledelsesretten henviste til samfundsmæssige interessegrupper og deres kollektive repræsentanter. Den fremstod i stedet som en organisering af værdier, altså som en *kultur* eller et *lokalt værdifællesskab*, det af hensyn til kropsånden indadtil og kampberedskabet udadtil naturligvis også måtte påtage sig et socialt ansvar for sine medarbejdere. Til gengæld kunne virksomhederne så begynde at markedsføre sig på deres social-etiske guidelines, på deres etiske og sociale regnskaber eller på opgørelser af deres sociale kapital mv. Disse nye og konfliktneutraliserende former for indre kulturelt sammenhold kunne m.a.o. gøres til en økonomisk og ledelsesstrategisk *kraft* og *ressource* og som sådan styrke virksomhedernes konkurrenceevne. Sammenhold indadtil styrker som bekendt i kampen udadtil, og det det stod klart, at kulturbegrebet i dette regi først og fremmest var og er et *kampbegreb*: "Man er en kultur, fordi man (dermed) er *imod* de andre kulturer. Kultur lancerer en organisk sammenhængskraft indadtil og en kampenånd udadtil. Forskellene i kulturen ophæves med henvisning til modsætningen mellem kulturer" (Schmidt 1999b, 263).

Det var dette træk, som gik under betegnelsen "kompetitiv solidaritet", der på det lokale virksomhedsniveau muliggjorde en forsoning mellem sociale og økonomiske hensyn (Hermann & Kristensen 2003). Samtidige undersøgelser viste imidlertid, at denne *interne ledelsesstrategiske* udlægning

af konceptet om socialt ansvar kun vanskeligt kunne imødekomme socialministerens oprindelige *socialpolitiske ide* om, at en virksomhed også skulle påtage sig et *eksternt* ansvar for samfundets sociale sammenhængskraft som helhed (jf Holt 1998). Og det var ikke helt tilfældigt, for der var dybest set tale om to forskellige forestillinger om socialt ansvar og om social sammenhængskraft. Hvor det ledelsesstrategiske koncept nemlig var båret af en økonomisk og strategisk interesse i omsorgen for det indre sammenhold, for virksomhedens særegne kultur og ydre brand, da havde det socialpolitiske koncept almentvælt og den *samfundsmæssige solidaritet og sammenhængskraft* for øje - i lyset af den truende opsplitning af samfundet i et 2/3-samfund eller i A- og B-holder. Derfor var der også tale om to forskellige former for solidaritet, der lod sig beskrive som forskellen mellem den konkrete *broderskabsolidaritet*, hvor man er solidarisk med sine nærmeste, og den abstrakte *barnhjertighed* for enhver, der er knyttet til velfærdsstatens universelle, men anonyme og skattefinansierede rettigheder (Schmidt 1999b, 279; Hermann & Kristensen 2003).

Lanceringen af det socialpolitiske koncept om sammenhængskraft var begrundet i velfærdsstatens afmagt over for arbejdsløsheden og den sociale udstødning. Den lidt hovedkulse lancering af konceptet var samtidig et symptom på, at den cirkulære alliance mellem den økonomiske og det sociale, der med afsæt i det såkaldte 'keynesianske kompromis' og med den fulde beskæftigelse som præmis havde ligget til grund for og var blevet forværet af velfærdsstaten hele i efterkrigstiden, fra 1980'erne og frem var blevet undermineret af en ny og preker samtidighed af økonomisk vækst på den ene side og vedvarende strukturel og teknologisk betinget arbejdsløshed på den anden. Med den sociale udstødning og marginalisering aftegnede der sig m.a.o. en krise for den sociale integration, der samtidig udstillede, at lønarbejde ganske vist fortsat var samfundets afgørende integrationsmekanisme, men at det ikke længere kunne fungere som sådan, når der ikke var arbejde til alle - og slet ikke i en situation, hvor både 'lønarbejde' og 'økonomi' var begyndt at antage nye former (Castel 1994; Azias m.fl. 2001).

Set på denne baggrund var kampagnen for virksomhedens sociale ansvar et forsøg på at håndtere en ny udgave af det 'sociale spørgsmål' på en ny måde, nemlig ved at forsøge at *genføre* det sociale og det økonomiske lokalt på virksomhedsniveau - en tanke, der endnu i 1970'erne ville have forekommet de fleste absurd, men i begyndelsen af 1990'erne var blevet tænkelig som følge af den skitserede modernisering af den private sektors ledelses- og organisationsformer. Det var derfor også med en vis ret, at daværende socialminister Karen Jespersen ved flere lejligheder kunne omta-

le sit projekt som "en stille revolution", al den stund at den handlede om inter mindre end "en ændring fra en formynderisk velfærdsstat til et decentraliseret velfærdsamfund, hvor individer og virksomheder får langt mere indflydelse og langt større ansvar (...) Hvis vi vil bevare vores velfærdsamfund stiller det store krav til en ny form for fællesskab" (Jespersen 1997). At der også var tale om en 'revolution fra oven' og ikke kun fra neden fremgik af, at socialministeren i samme ombæring betonedede, at "individets nye rolle i forhold til fællesskabet i virkeligheden er en helt ny form for politisk styring - baseret på værdier frem for på regler og love" (ibid). Som i den private sektor var det tale om en ny art *værdiledelse*, men til forskel fra den organisationsretretiske ide om 'virksomhedskultur' og 'værdiledelse' var socialministerens drøm om en ny politisk værdiledelse baseret på en mere eksplicit kommunitaristisk vision om mobiliseringen af de nære og forpligtende fællesskaber i det civile samfund (Kristensen 1996; Rose 1998).

Transformationen af staten og økonomiseringen af det sociale

Bestræbelsen på at fremme social sammenhængskraft gennem en uddelgering af ansvar og omformning af 'velfærdsstaten' til et 'velfærdsamfund' var ikke et specielt dansk fænomen i 1990'erne. Den var som अन्यder led i en europæisk bestræbelse på at reformere velfærdsstaten i lyset af globaliseringen (OECD 1997). Den var som sådan den ledsaget af nye forestillinger om *staten* og om *det sociale*. I takt med moderniseringen af den offentlige sektor var den 'formynderiske velfærdsstat' allerede i 1980'erne på vej til at forvandle sig til en *responsiv stat* (Bredsdorf 1995). Den begyndte i løbet af 1990'erne at antage mere aktivistiske former som *engageret stat* (Donzelot & Estébe 1996), og med Tony Blair og den såkaldte 3-vejs-socialdemokratisme var det med Anthony Giddens' ord ideen, at velfærdsstatens gradvist skulle transformeres til en "en *social investeringsstat*, der opererer i konteksten af et positivt velfærdsamfund" (Giddens 1998, 117f). I takt med nye globaløkonomiske konkurrencebetingelser begyndte forestillingerne om det sociale og den sociale solidaritet nemlig også at ændre sig. I mange europæiske stater forsøgte man sig således med en socialpolitik, der ikke længere var formuleret afbødende imod markedet, men snarere skulle forsøge at mobilisere og arbejde igennem markedet såvel som det civile samfund - og gerne i alliancer mellem dem. Man ville herigennem erstatte den traditionelle beskyttende og omfordelende solidaritet med en solidaritet orienteret mere direkte mod den nationale produktivitet og konkurrenceevne i en glo-

baliseret økonomi. I stigende grad lagde man derfor vægt på mobilisering af og investeringen i individers, virksomheders og de nationale fællesskabers produktive kapaciteter og evner til at klare sig i en intensiveret international konkurrence. I stedet for en lighed gennem omfordeling skulle ressourcerne bruges på en lighedsskabende forbedring af individernes udgangspositioner på arbejdsmarkedet, deres såkaldte 'marktablilgy' såvel som deres 'employability', bl.a. gennem investering i livslang uddannelse, læring og kompetenceudvikling.

I denne produktivistiske rekonstruktion af den sociale solidaritet har den nye 3. vejs-socialdemokratiisme i praksis været svær at skelne fra en aktivistisk neoliberalisme. Begge ville fremme mål om social retfærdighed gennem politisk regulering og fordeling, ikke længere af markedets resultater post festum, men af forudsætningerne for individers succesfulde markedsdeltagelse. I både OECD- og EU-regi har dette været tematiseret som en oprustning af den humane kapital med vægt på livslang uddannelse og læring, hvilket bl.a. har lagt et tungt ansvar og pres på uddannelsessituationerne for at tilpasse sig arbejdsmarkedets krav.

Introduktionen af temaet 'social sammenhængskraft' og dets udmøntning i kampagnen for virksomhedernes sociale ansvar var således et første dansk symptom på denne transformation af den sociale solidaritet. I udgangspunktet gjaldt bekymringen den sociale kohæsjon i lyset af marginaliseringen og den strukturelle arbejdsløshed, men den politiske håndtering af dette nye sociale spørgsmål antog op igennem 90'erne nye former - bl.a. i form af en tilstræbt politisk decentralisering og uddelegering af socialt ansvar til virksomheder (markedet), til frivillige organisationer og netværk (civile samfund) og til individer. I takt hermed ophørte den sociale solidaritet med at være et velfærdstatligt anliggende alene, der med ligheden og retfærdigheden for øje kunne forvaltes centralt gennem kollektive og retlige sikringer af social-, uddannelses- og arbejdsmarkedspolitisk art. Det sociale blev i mindre grad tematiseret som et konfliktuelt træk ved klasse-samfundet og dets uligheder som helhed; det blev i stedet tænkt og forbundet med forpliggende lokale værdifællesskaber i det civile samfund, med decentrale netværk og partnerskaber, hvor der var individers, organisations og virksomheders evner til frivilligt at forpligte sig og til at tage ansvar, der skulle bære den sociale solidaritet og sammenhængskraft (Kristensen 2001a; Hermann og Kristensen 2003).

Det sociale tænkes kort sagt ikke længere som en samfundsmæssig reaktivitet eller et objektivt vilkår, der mere eller mindre uafhængigt af individers viljer, bestræbelser og evner placerede dem i *oppe* eller *nede* i det sociale hier-

rarki. Nu handlede det i stedet om at være *ude* eller *inde*, om at være tilknyttet eller afkoblet, inkluderet eller ekskluderet - både på arbejdsmarkedet og i det civile og private livs partikulære fællesskaber. I takt hermed transformeredes det sociale som anvendt også fra at være en *kompenserende* til at være en *produktiv kategori* i både kulturel og økonomisk henseende - og dermed også til en potentiel *ressource*, en *kapital* og en *produktiv kraft*, der kunne investeres i både politisk, økonomisk og ledelsesstrategisk. Det var på baggrund af denne "produktivistiske økonomisering af det sociale"; at sammenhængskraft begyndte at akkumulere med *social kapital* og kunne tænkes som uadskillelig fra 'konkurrencekraft':

Når jeg her har opholdt mig ved disse tidlige forestillinger om social sammenhængskraft og den problematik der lå til grund for lanceringen af termen herhjemme i 1990'erne, er det som sagt fordi det er herfra, vi har arvet nogle af de centrale elementer og valører, der i dag optræder som selvfølgeligheder i den nationalpolitiske bekymring om nationens sammenhængskraft. Det har vi, også selvom betegnelsen i mellemtiden har forladt sin oprindelige socialpolitiske og socialdemokratiske herkomsammenhæng og i stadig højere grad er blevet opløst med nye kulturelle betydninger og valører (Christensen 2006). Lidt forenklet kan man nemlig sige, at man i den aktuelle pointering af ikke blot sammenhængen mellem, men enheden af national sammenhængskraft og konkurrencekraft har generaliseret eller rettere *nationaliseret* det lokale virksomhedsøkonomiske perspektiv på sammenhængen mellem den indre social-kulturelle sammenhængskraft og den ydre økonomisk-strategiske konkurrencekraft, der gjorde sig gældende i 90'ernes debat. For indværende er vi m.a.o. vidne til en ny genforening af det sociale og det økonomiske, ikke på virksomhedsniveau, men i form af et *nationalt kompromis*, der konfliktnutraliserende udglatter forskellene mellem sammenhængskraft og konkurrencekraft - modsat et *fortid*, der ville have respekteret modsætningerne mellem dem. Derfor er man endt med at gøre den nationale sammenhængskraft til nationens egentlige konkurrencekraft.

I takt med denne trefoldige kulturalisering, økonomisering og nationalisering af problematikken har kategorien sammenhængskraft skiftet værbort fra det *socialpolitiske* og over mod det *værdipolitiske* i både kulturel og økonomisk forstand. Og først i kraft heraf er betegnelsen (i lighed med andre oprindelig socialdemokratiske projekter og koncepter) blevet adapteret og relanceret af Fogh Rasmussen-regeringen i globaliseringspolitisk øjemed og som ét af omdrejningspunkterne i den stående værdikamp. Det er stigende for denne betydningsglidning, at sammenhængskraft ikke

længere forbindes med det klassiske durkheimske begreb om 'social cohesion', men med den amerikanske politolog Robert Putnams mere produktivistiske og funktionalistiske begreb om 'social capital', hvori fællesskabets tætte og robuste sociale relationer fremstår som en af betingelserne for en regions eller nations økonomiske performans (Putnam 2001; Svendsen & Svendsen 2006; Christensen 2006). Sammenhængskraft er blevet en kultur og social kapitalform, hvis økonomiske *payoff* kan måles og dokumenteres. Et vigtigt led i denne samtidige økonomisering og kulturalisering af sammenhængskraften var som nævnt det Nationale Kompetenceråd (1998ff) og dets arvtager i det nationale Innovationsråd (2003ff).

Koncernen Danmark og korrelationen mellem sammenhængskraft og konkurrencekraft

Det Nationale Kompetenceråd blev stiftet i 1997 i regi af Huset Mandag Morgen og med førnævnte Lars Kolind som 'overvismand' (idet rådet forstod sig og beskrev sig selv som videnssamfundets alternativ til Det Økonomiske Råd). I deres første rapport fra januar 1998 pointerede Kompetencerådet som de første den *ationale* korrelation mellem sammenhængskraft og konkurrencekraft. I deres korrelationsanalyse tilføjede de en tredje 'kraft', som de dengang kaldte for 'skaberkraft', men som vi siden hen har lært at kende som 'innovationskraft' baseret på individernes og den nationale kulturs 'kreative potentialer' (Kompetencerådet 1998, 62).

Kompetencerådets anliggende var kort foralt at sætte en *my nationalpolitisk dagsorden* i lyset af videnssamfundets komme. Nærmere bestemt en 'kompetencepolitisk dagsorden' til erstatning af efterkrigstidens 'velfærdspolitiske dagsorden', der som følge af globaliseringen, den teknologiske udvikling, værdiopbruddet og individualiseringen var ved "at tabe pusten". Rådet ville som alternativ hertil udvikle et "dansk kompetencemiljø", der netop skulle være båret af en vision om "at forene samfundsmæssig og folkelig sammenhængskraft med konkurrencekraft i verdensklasse" (s.37f). I dette øjemed skulle der udvikles et bredt "nationalt kompetencegyskab", der som supplement til det snævre økonomiske nationalregnskab inddrog ikke-økonomiske faktorer og anså "konkurrencekraft og sammenhængskraft samt udvikling af alle kompetencer hos alle mennesker gennem hele livet" (s.4) som det kommende videnssamfunds ultimative succeskriterier (s.90).

Her dukker sammenhængskraft op igen, ikke længere som *social* sammenhængskraft, men som samlebetegnelse for en række socio-kulturelle og

mentale parametre, der angives med 15 forskellige indikatorer: mål for indkomstspredning, virksomhedslederens vurdering af virksomhedernes sociale ansvar, mål for individualisme vs. kollektivism, mål for tillid, fem mål for tillid til nationale institutioner, fem mål for nabotolerance (s.7). Disse indikatorer gør sammenhængskraft håndterbar i komparative internationale sammenligninger af nationens konkurrenceevne. For "enhver virksomhed og enhver nation må grundlægge sin konkurrenceevne på noget, der er mere fundamentalt end dets organisatoriske model, dets belønningssystemer og dets videnscentre. Virkelig konkurrencekraft og virkelig sammenhængskraft må bygge på dybtliggende træk i den danske kultur." (s.53) Disse træk kan ganske vist være svære at indkredse, især når man selv står midt i dem, men rådet mener ikke desto mindre, at der findes en del "datafaste tegn på danske særtæk", oven i købet også tegn på, at "nationen har fået en stærkere og mere entydig identitet" de seneste årtier (s.55) og at disse vil forstærkes i næste generation (s.58). Danskerne er ifølge rådet generelt tilfidsfulde, konsensusøgende, tilpasningsdygtige og tolerante, de har lav magtdistance og en feminin kultur, de går ind for jævnhed, de er forandringspositive, fleksible, om end knap så innovative og iværksættende, som de burde være. Og så bemærkes det i øvrigt *en passant* her i 1998, at den danske homogenitet og "det ligeværdige fællesskab" indadtil har en tendens til at vende ryggen til verden og gøre det svært at komme ind i Danmark: "Vores integration af indvandrere er mindre end overbevisende. Den danske homogenitet fører til, at vi har svært ved at indlemme de 'anderledes' i vores kreds. Denne manglende evne til at udnytte udefrakommende potentialer udgør en stor trussel for det danske samfund." (s.60)

I et konkurrencestatistisk perspektiv forbindes den nationale *sammenhængskraft* umiddelbart med *konkurrencekraften*. "Udviklingen af et kompetencemiljø og et kompetencegyskab forudsætter, at vi besinder os på, hvem vi er som nation, og hvad vi kan som folk. Danmark kan og skal ikke have kompetence til det hele (...). Konkurrencekraften udspringer ikke blot af, hvad vi ved og kan, men også af, hvem vi er" (s.51) Derfor må den styrkes gennem nationalt identitetsarbejde og selvansagelse – af den simple grund, at "konkurrenterne kan efterligne vore produkter og måske endda vore institutioner. Men de kan ikke efterligne vores kultur og mentalitet. Søger vi de kompetencer, som flugter med forcerne i vor kultur og mentalitet, står Danmark stærkt i videnssamfundens nye kappestrid." (ibid) Derfor skal et dansk kompetencegyskab være "skræddersyet til danske mål og værdier og være rodfæstet i en præcis viden om, hvad der er specielt i dansk kultur og mentalitet." (ibid) Ifølge rådet kan Danmark nemlig som "nation

bygge på unikke forudsætninger i form af kultur, viden og sammenhængskraft" og som sådan "gøre kultur og mentalitet til sit stærkeste kort i videnskøkonomien." (s.52)⁶

Ganske vist anerkendte rådet, at den sociale homogenitet og sammenhængskraft, der udmærker Danmark, var et produkt af velfærdstaten, men "hvis Danmark skal få udbytte af denne sociale kapital, kræver det et fundamenteralt skift i velfærdsmodellen. Der er nødvendigt at skabe et nyt velfærdssamfund, hvor velfærdsbasen forskydes fra indkomstrytighed til kompetenceudvikling" – det sidste vel at mærke som en livslang forpligtelse for den enkelte. I håndteringen af de velfærdspolitiske opgaver måtte man bevæge sig fra en 'forsørgerkultur' til en 'udvikingskultur', hvor velfærd er forankret i den enkelte borgers viden og omstillingskraft. "Danmarks økonomiske konkurrenceevne og sociale dynamik afhænger af de udviklingsbetingelser, man giver de menneskelige ressourcer." Alternativet til den traditionelle velfærdspolitik aftegner sig hermed: "Kompetenceudvikling over hele livet er mere end et slogan. Det er en betingelse i videnssamfundets kappestrid på kompetencer. Og det stiller krav om institutionel og mental fornyelse fra forældre til vuggestuer over skoler til virksomheder og offentlige støttesystemer" (s.46)

Kompetencerådets succes med at initiere en sådan 'institutionel og mental fornyelse', især på det pædagogiske og uddannelsespolitiske felt og i arbejdslivet, kan næppe overvurderes. Selvom det politiske system ikke tog særlig notits af rådets indsats, så havde det ikke desto mindre fra slutningen af 1990'erne relativ stor succes med at gøre sine overvejelser og sin retorik gældende som selvvelgелigheder – efterhånden også for politikere (Hermann & Kristensen 2003). Et fremtidigt velfærdssamfund skulle ifølge rådet funderes i et nyt nationalt kompromis mellem *det sociale* (sammenhængskraften) og *det økonomiske* (konkurrenceevnen i den globale økonomi) – eller med rådets egne ord: "Den sammenhæng, der er i samfundet, bliver hermed et selvstændigt konkurrenceparameter" (s.52). Dette nye nationalpolitiske kompromis gentager og generaliserer således det oven for nævnte lokale kompromis på virksomhedsniveau. I Kompetencerådets optik lod de nye former for broderskabsolidaritiet, der på virksomhedsniveau var opstået med indtørelsen af nye organisations- og ledelsesformer og med beskrivelsen af virksomheder som kulturer og værdifællesskaber, sig uden videre overføre til nationalt niveau. Forudsætningen var vel at mærke blot, at man som Kompetencerådet var villig til at betragte nationen som en stor virksomhed eller koncern med ca. 57 millioner menneskelige ressourcer, der på den ene side skulle mobiliseres gennem livslang kompetenceud-

vikling, men på den anden side også helst skulle hænge sammen som en moderne virksomhed, altså som en kultur eller et værdifællesskab, for at kunne kapitalisere sine kulturelle særegenheder og sit indre sammenhold i den ydre konkurrence.

Med til nationens fond af menneskelige ressourcer og kompetencer hørte nu også de særegne sociale og kulturelle værdier, kompetencer og institutioner, der tilsammen tænkes at udgøre nationens 'sammenhængskraft'. Først her begyndte ordet for alvor at antage den brede national-kulturelle og økonomiske valør, som det cirkulerer med i dag. Og i kraft af denne generalisering og nationalisering af det virksomhedøkonomiske perspektiv har sammenhængskraft siden hen kunnet forbindes med forestillinger om den danske kulturs nationale egenart og det særlige værdifællesskab, nationen udgør i konkurrencestrategisk *sammenhængning* med andre nationer. I forlængelse heraf lå den tanke nu lige for, at det danske samfund i sammenhængning med andre nationer historisk besidder en indre folkelig og kulturel styrke, der ikke blot skal plejes og beskyttes, men også kan og bør forløses, mobiliseres og udnyttes som en strategisk ressource i den globale konkurrence. Kompetencerådet gør dog også opmærksom på, at Danmark ganske vist har sine styrker i kraft af sin særegne kultur og mentalitet, men "succesen må bygge på en langt stærkere skaberkraft i den danske nation." På dette punkt, altså på skaberkraft, kreativitet og iværksætterier, må danskerne udfordres: "Kreativiteten må blive praktisk. Forståelsen må forpligte til handling. Målene om konkurrencekraft og sammenhængskraft sikres bedst gennem en stærk forankring af skaberkraft i hver enkel dansker." (s.63)

Sammenhængskraft og/som innovationskraft

Sammen med en lang række af Kompetencerådets øvrige temaer blev denne tanke om skaberkraften dog først taget op, da rådet havde nedlagt sig selv i 2002. Inden da havde det overdraget det nationale kompetenceeregnskab til Undervisningsministeriet og sin dagsordenssættende mission til Innovationsrådet, der blev stiftet i oktober 2003. Ligeledes på initiativ af Huset Mandag Morgen, men nu med tre ministerier samt en række større danske virksomheder som medstiftere (jf. www.innovationsraadet.dk). Hvor Kompetencerådet havde arbejdet for – og fik succes med – at sætte en *ny kompetencepolitisk dagsorden*, der skulle 'forløse' alle nationens menneskelige ressourcer gennem livslang kompetenceudvikling og læring, da handlede det nu for Innovationsrådet om intet mindre end en innovationsøkonomisk 'vækstcelse' af det danske folk. En sådan skulle ikke blot forløse

den enkeltes kompetencer, men frem for alt nationens "skjule innovationspotentialer" med henblik på den skærpede globale konkurrence. Rådet skulle virke som "samlingspunkt i arbejdet med den nationale innovation og bringe Danmark på omgangshøjde med videnskøkonomiens krav (...). Fra folkeskole til *high tech*-virksomheder skal Danmark gennemskyres af en *vilje til innovation*, der placerer nationen blandt de mest konkurrenceedygtige i verden", som det hed i den officielle begrundelse for rådets opretelse.

I 2004 fremlagde rådet i dette øjemed en rapport kaldet *Den danske strategi. Danmarks muligheder i det globale videnssamfund* (Innovationsrådet 2004). Indledningsvist gør man her opmærksom på den nye økonomiske verdensorden, der har afegnet sig med overgangen fra en industriel til en global videns- og innovationsøkonomi. En sådan stiller radikalt nye krav til individers, virksomheders og nationers kompetencer; den indvarsler nemlig intet mindre end en ny vidensøkonomisk "total konkurrence, hvor stort set alt udsættes for en global test på egenskaber og nytværdi og alt og alle er i konstant forandring og omstilling" (s.6). På denne baggrund har det siden da været rådets mission at gøre Danmark til en af "verdens mest innovative samfund i løbet af de næste ti år." (Innovationsrådet 2005, 11).

Med afsæt i teorien om *institutionel konkurrenceevne*² påpeges det, at Danmark i den nye globale situation må konkurrere på sine egne institutionelle og kulturelle præmisser, herunder på sin folkelige og kulturelle egenart (s.27). For vi har "unikke styrker i samfundet, som vi kan bruge innovativt til at vinde i den globale økonomi. Men hvis vi skal forløse potentialer, forudsætter det, at vi bliver mere bevidste om, hvilke styrker vi reelt har – og at vi realiserer en ny dansk vækststrategi, hvor vi bruger dem. Det er ikke blot en mulighed. Det er en nødvendighed i en verden, hvor Kina bestemmer pris og udviklingshastighed." (s.8) Danmarks omstilling til de nye vilkår må derfor forankres så bredt som muligt og bygge på de folkelige bevægelser såvel som på "en veludviklet sammenhængskraft" (s.5)

Baggrunden for denne kobling af konkurrencekraft og sammenhængskraft var en diagnose, der sagde, at i den globale videns- og innovationsøkonomi skal de afgørende konkurrencefaktorer ikke længere søges på det *makroøkonomiske* niveau (naturressourcer, infrastruktur, skatte- og erhvervs politik etc.), ej heller på det *mikroøkonomiske* niveau (forskning, uddannelse, teknologi, organisation, iværksætteri etc.). På begge disse niveauer vil nationale konkurrencefaktorer nemlig relativt let lade sig udligne mellem nationerne. Som allerede Kompetencerådet havde vist, skal de afgørende konkurrencefaktorer i en global innovationsøkonomi derimod søges på det *kulturelle niveau*, da netop de kulturelt forankrede særegenhe-

der og kompetencer (i form af holdninger og værdier, mentaliteter, typer af institutioner, samarbejdskultur etc.) kun vanskeligt lader sig kopiere og til egne af andre nationer i konkurrenceøjemed (s.27f). I en global videns- og innovationsøkonomi er det en nations folkelige, kulturelle og institutionelle egenart, der leverer de afgørende økonomiske konkurrencefaktorer, hvis de vel at mærke identificeres og udnyttes i deres særegenhed. Den økonomiske konkurrenceevne fordrer m.a.o. kulturel selvinnsigt og sætter en art national-kulturel selvansagelse og identitetsarbejde på den politiske og økonomiske dagsorden. Hvem er vi og hvad kan vi som danskere? Der er kort sagt brug for en ny og konkurrencestrategisk kodificering af selve 'danskheden'. Den må gøres datafæst og sammenlignelig gennem værdiundersøgelser, men altså med særligt henblik på identifikationen af de felter, hvor vi står os godt i internationale sammenligninger og kan demonstrere 'danskhed i verdensklasse' (Christensen 2006).

I Innovationsrådets innovationsøkonomiske optik er det, der først og fremmest udmærker den 'danske konkurrencemodel' altså ikke sammenhængskraften som sådan; det er derimod "kombinationen af den sociale innovationsevne og den humane kompetence", der begge repræsenterer kulturelt forankrede unikke danske styrker og mulige konkurrencefaktorer (s.48). Den *humane kompetence* er det danske menneskesyn, der tror på, at det enkelte menneske kan gøre en forskel og derfor bygger på gensidig tillid og respekt mellem ligeværdige individer. Dette menneskesyn viser sig arbejdslivet ved at "danskernes er blandt de mest selvstændige medarbejdere i verden, noget nær verdensmestre i samarbejde og stærkt opmærksomme på andres behov og situation. Samtidig bruger knap 90 % af danskerne egne ideer og tager initiativ i arbejdslivet. Det er noget nær en kreativ totalmobilerings af arbejdsstyrken" (s.9). Tilsvarende bygger 'den sociale innovationsevne' på "kulturelt forankrede danske værdier, der handler om dyb respekt for det enkelte menneske", hvilket betyder, at danske produkter har indbyggede værdier som miljøhensyn, oplevelse, anvendelighed og kvalitet (ibid). Til sammen har de to styrker skabt en særlig dansk samarbejds- og tryketskultur, der "i højere grad en andre forløser kreativitet, hvilket er et nøglekriterium for at konkurrere i en innovationsøkonomi" (s. 46).

Denne særlige danske evne til *social innovation* udpeges nu som 'nationens kernekompetence'. Den har ifølge rådet sin historiske baggrund i de danske folkelige bevægelser (fra højskole-, andels-, arbejder- til velfærdsvælgelsen) og i en dybtliggende folkelig tradition for tillid, ligeværdighed, samarbejde, konsensusdannelse og evne til samfundsmæssig omstilling (s. 39f). Den er derfor nøglen til at forstå den "veludviklede danske sammen-

hængskraft", som rådet indledningsvist henviser til, men siden hen lader ligge til fordel for identifikationen af denne særlige danske form for 'social innovationskraft'. I stedet for at tale om sammenhængskraft forsøger de i et offensivt globaløkonomisk perspektiv at artikulere 'danskheden' som en enhed af *det kulturelt særegne* og *det alment menneskelige*, en enhed, der i særlig grad forbinder den folkelige-kulturelle sammenhængskraft med den folkelig-kreativ innovationskraft. I en socialliberal forstand forsøger de hermed at trække spørgsmålet om sammenhængskraft væk fra det defensive, protektionistiske og populistiske. Deres 'danskhed' bygger på såvel en *humanisme* (knyttet til det danske menneskesyn og dets universelle eller universaliserbare kvaliteter så som respekt for det enkelte menneske selvstændighed, demokrati, åbenhed etc.) og en *kulturalisme* (knyttet til de dybtliggende partikulære og folkelige danske værdier) (Christensen 2006). Det er nemlig et fælles træk ved de danske samfundsinnovationer, hævdes det, "at de alle har afspejlet et særligt dansk værdigrundlag og et menneskesyn – en respekt for det enkelte menneske, nanset social status, med ret til at blive hørt" (s.39). Som dansker er man således både deltagere i almenheden i kraft af selve sin menneskelighed og en del af et partikulært kulturelt fællesskab. 'Danskhed' bliver da den gemenhed, der formår at leve i og med dette mellemværende (jf Schmidt 1999b: 170).

Innovationsrådet forsøger sig således med en offensiv mobilisering af danskheden, men udspillet bærer præg af, at det må gøre sig gældende i en politisk kontekst, hvor mere defensive forestillinger om danskhed og sammenhængskraft er dominerende. Det gælder f.eks. rådets indspil til regeringens Globaliseringsråd i 2005 og 2006. Globaliseringsrådet blev nedsat i kølvandet på Fogh Rasmussens besøg i Kina i efteråret 2004 og hans såkaldte 'skjorteærmetale' på Venstres landsmøde i 2004 (Rasmussen 2004). I rådet skulle der lægges nationale strategier, som kunne ruste Danmark til at blive 'det førende videnssamfund', som det hedder i pjecen *Fremgang, fornyelse, trykthed. Strategi for DK i den globale økonomi 2006*. Dette er ikke gjort med lederskab alene, for "alle skal bidrage til at sikre Danmarks fremtid som et rigt og helt samfund" (Regeringen 2005). For at få alle med, må man imidlertid undgå, at styrkelsen af vores økonomiske konkurrencekraft går ud over den sociale lighed og den kulturelle sammenhængskraft. Selvom både statsministeren og regeringen gentægen har betonet sammenhængen mellem konkurrencekraft og sammenhængskraft, så er det en mere defensiv og populistisk udgave af sidsnævnte, der her gør sig gældende.

Den nationale konkurrencestat og den generaliserede konkurrencekraft

Emilgen Søren Christensen har beskrevet, hvordan en "alarmistisk konkurrenceorientik" går igen i både Kompetencerådets, Innovationsrådet og Globaliseringsrådets rapporter (Christensen 2006). Han ser dette som et symptom på opkomsten af en ny statsform, den *nationale konkurrencestat*, der ser det som sin opgave at sikre det danske velværdssamfund på nye globale konkurrencebetingelser. Den nationale konkurrencestat absolutiserer den nationale konkurrenceevne, men netop i form af en 'konkurrencekraft', der overskrider den traditionelle økonomistiske horisont og dermed de traditionelle parametre for den økonomiske konkurrenceevne. 'Konkurrencekraft' er så at sige den nye nationale konkurrencestats livsfilosofi, hvilket betyder, at den som sit politiske imperativ har udbredelsen af konkurrencen og dermed også udbredelsen af sin økonomiske rationalitets-forms til stadig flere ikke-økonomiske områder⁸. Men hermed sker der noget med både økonomi- og med konkurrencebegrebet. Den nationaløkonomiske fornuft bliver 'uren' og interpenetreret med andre rationaler og kræfter, herunder såvel pædagogiske og terapeutiske som kulturelle og sociale rationaler (Kristensen 2001). I kraft heraf kan konkurrencekraften i dag også omfatte både sammenhængskraften og innovationskraften som sine afgørende parametre. I forlængelse heraf er vi vidne til "en kulturalisering af dansk konkurrenceevne – en fusionering af økonomisk værdi og kulturelle værdier", der indebærer at 'danskhed' som helheden af særegne danske værdier nu kan blive selve nøglen til konkurrenceevne (Christensen, 2006). Den danske stat er i takt hermed ved at forvandle sig til en 'national konkurrencestat', der konkurrerer på det nationale og gør sin folkelige tradition og sine kulturelle særegenheder til sit centrale-økonomiske konkurrenceparametre. Derfor er det blevet den magtpåliggende at værne om og opruste denne folkelige traditions værdier (jf kanondebatten og integrationspolitikken senere).

Som det var tilfældet på virksomhedsniveau i 1990'erne, er vi i dag også på det nationalstatslige niveau vidne til en tendentiell 'kulturalisering af konkurrencekraften'. Hermed afvikles også modsætningen mellem den nationale identitetspolitik og konkurrencestatens økonomiske logik: værnet af det folkelige værdifællesskab og styrkelsen af konkurrenceevnen begynder at falde sammen som to sider af samme sag. Den nationale konkurrencestat begynder at konkurrere på *det nationale*, og dette er givetvis en af nøglerne til at forstå de seneste års fornyede og 'progressive' forsvar nationen (Böss 2006). Med koblingen af kultur og økonomi opstår også muligheden for at

tænke en *folkelig* konkurrencestat. Det folkelige består her i, at alle skal med – ikke kun den kreative elite. For kreativiteten er ikke kun forankret i eliten, men i folkelighedens kulturelle kompetencer. Den sociale kapital i Danmark er på denne måde nærmest sammenfaldende med den kreative kapital, da værdifællesskabets stærke tilfidsrelationer er forudsæningen for kreativitet og innovation, som den danske konkurrencemodel skal bygge på.

Dette synes at have været en fælles grundantagelse såvel i Kompetencerådet, som i Innovationsrådet, Globaliseringsrådet og i regeringen. Udfordringen for den nationale konkurrencestat bliver da at forene en 'cultural resource management' med en 'human resource management'. Det handler ikke blot om at forløse de menneskelige ressourcer, men i bredere forstand om at forløse de skjulte økonomiske potentialer i danskerne værdier, kultur og tradition. Nationen genfødes eller rehabiliteres, men nu som en stor virksomhed eller koncernt, hvor den nationale kultur lader sig betragte som en stor virksomhedskultur. Og ligesom virksomheder i 1980'erne og 90'erne opdagede, at deres indre kultur var central for deres ydre konkurrenceevne, da må nationalstater i dag opruste deres nationale-kulturelle særegenhed ind ad til for at stå stærkere ud ad til.

Disse mere overordnede tendenser og bestræbelser er afgørende for forståelsen af den aktuelle opmærksomhed på sammenhængskraften - og færterne ved den. I lyset heraf kan værnet om og omsorgen for den folkelige traditions værdier nemlig blive en af statens vigtigste opgaver. Den *national-konkurrencestat* begynder da at tage skikkelse af en *kulturel sikkerhedsstat*, der i lyset af globaliseringens udfordringer skal værne det indre værdifællesskab mod alle trusler og forfaldstendenser (indvandring, EU, multikulturalisme, multireligiøsitet, reformpædagogik etc.). Denne nye type af kulturel konkurrencepolitik forklarer ikke blot nogle af de aktuelle konstellationer i dansk politik, men f.eks. også hvorfor det oven på Muhammedkrisen i vinteren 2006 blev magtpåliggende for Fogh Rasmussen at argumentere for en nedtoning af religionen i det offentlige rum, nemlig af hensyn til sammenhængskraften (Rasmussen 2006b). Som Peter Lodberg imidlertid har gjort opmærksom på, så kommer statsministeren hermed blot til at gøre sammenhængskraft til en ny national-religiøs myte, der diskret forudsætter identiteten mellem folk, nation, stat og folkekirke i Danmark (jf. Lodberg 2006). Den kulturelle konkurrencepolitik kaster også lys over det forhold, at ihærdige fortalere for den danske sammenhængskraft i al deres omsorg for den særegne danske tilfids- og toleransekultur ender med selv at promovere en 'mistillidens diskurs', der snarere forstærker splittelserne i samfundet (Christensen 2006).

Den nationale gemenhed

Dette er bl.a. tilfældet hos Jespersen & Pittekkow i deres bog om *De lykkelige danskere* (Jespersen & Pittekkow 2005). Deres tese er, at "den danske *sammenhængskraft* er hovedforklaringen på den usædvanlig høje grad af tillid, lykkefølelse og tilfredshed. Vi er knyttet sammen af fætte sociale bånd, og vi har stærke fælles værdier, som lægger vægt på samfundssind, ligeværd og solidaritet. Men disse træk er ikke givet en gang for alle. De er under pres fra den stigende individualisme i samfundet, globaliseringen, EU-integratio- nen, indvandringen og andre faktorer. Det kræver en solid indsats, hvis vi skal fasholde sammenhængskraft, samtidig med at vi er deltagere i en åben og foranderlig verden" (s.14-15). For dem er sammenhængskraften en partikulær dansk skat, der skal vogtes og bevares – og ikke som for Innovationsrådet en humanistisk gave til menneskeheden, vi skal forsøge at eksportere og universalisere. Det må derfor være en nationalpolitisk opgave at værne sammenhængskraften mod de angivne trusler og forfaldstendenser.

For Jespersen og Pittekkow er sammenhængskraft det samme som social kapital og kan betragtes som en *ressource*. Nøgleindikatoren på social kapital er *tilfids*. Tillid er det sociale økonomiske grundprincip, for uden tillid ingen samarbejde og uden samarbejde ingen løsning af kollektive problemer, men i stedet høje sociale transaktionsomkostninger. Den høje danske tillid fremstår i dette perspektiv som en umistelig national ressource, der har sin kilde i et "stærkt folkeligt værdifællesskab" (s.42), der kan sammenfattes i treenheden: frihed, lighed og fællesskab (s. 29). Det folkelige værdifællesskab skaber et tillidsfuldt samfund, der gør os frie til at samarbejde og til at eksperimentere og udvikle os. Tillid fremmer fleksibilitet, og netop enheden af tryghed og fleksibilitet er essensen af den eftertragtede 'danske model', som OECD har døbt 'flexicurity'.

Jespersen og Pittekkow binder således sammenhængskraften til forestillingen om det stærke og klasseoverskridende 'folkelige værdifællesskab'. Det fremstår som det danske svar både på globaliseringens kulturelle og økonomiske udfordringer, på multikulturaliseringen og på individualiseringen. Det bygger bro og skaber tillid mellem klasserne og mellem de frisatte individer. Ikke desto mindre er emmer diskurs af en grundlæggende mistillid, dels til eliten, dels til reformpædagogik og kulturadikalisme, men frem for alt til de etniske og religiøse minoriteter og parallelisamfund. Jespersen og Pittekkow er m.a.o. optaget af *truslerne* mod det dansk værdifællesskab og dermed den danske sammenhængskraft. Derfor kan man med rette hævde, at deres skønnende tale om den danske tillid slår om i en *mistillidens* diskurs, der grundlæggende er ekskluderende (Christensen 2006).

Samhørighed og sammenhængskraft bygger på et stærkt folkeligt værdifællesskab, og et sådant kan ifølge Jespersen og Pirtelkow kun findes på nationalt plan. Der findes ingen europæisk sammenhængskraft, der er stærk nok til at bære et demokrati og velfærdsstat. Derfor oplever borgene stadig det nationale fællesskab som stærkere end det europæiske (s.112). Talen om sammenhængskraft fungerer her som artikulationsform for en ny type af nationalisme. En nationalisme, der ikke længere primært er etnisk, religiøs eller fortidsorienteret, men stadig og nødvendigvis rummer markeringer af skel mellem 'os' og 'dem', mellem et fællesskab og grupper og personer, der ikke anses som hørende til dette fællesskab. Det fremgår f.eks. af den aktuelle påkaldelse af 'det danske samfunds grundværdier', som det hedder i regeringens Integrationsplan 2006 med titlen 'En ny chance til alle' (Lægaard 2006). De værdier, der her omtales er demokrati, respekt for det enkelte menneskes frihed og personlige integritet, kønnens ligestilling, tros- og ytringsfrihed, som jo altså ret beset ikke i sig selv er særlig 'danske', men ikke desto mindre her skal bruges til at markere og kontrollere tihørsforhold til den danske kultur. I samme boldgade finder man indfødsretsprøven, der kræver kendskab til danske værdier, normer og historie som betingelse for statsborgerskab. Den nye og brede retorik om danske værdier har altså sat sig præg på og aflejret sig lovgivningen i forhold til indvandrere, hvor tilslutning til danske værdier fremstår som en betingelse for at blive accepteret som medlem af det samfundsmæssige fællesskab. På den baggrund kan man udpege grupper af indvandrere, der befinder sig uden for værdifællesskabet, altså bruge de danske værdier til at markere forskel mellem 'dem' og 'os', der er medlemmer af det forestillede danske værdifællesskab. Derefter kan man så lave retslige barrierer for adgang til det formelle politiske fællesskab. Således har påkaldelsen af 'danske værdier' ikke blot en fællesskabskonstituerende rolle, men får tillagt politisk og juridisk betydning (Lægaard 2006; Böss 2006).

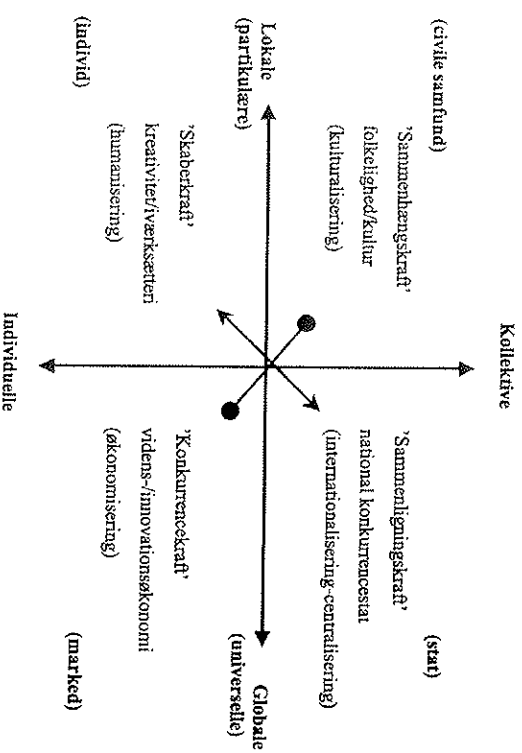
Nu tages der imidlertid ikke blot om værdifællesskaber, men netop om sammenhængskræfter i deres produktive korrelationer med andre kræfter. Kraftmetaforikken vandt som antydet indpas allerede i 1990'erne, fordi der var tale om en produktivistisk, men også tendentielt 'krigerisk' reformulering af spørgsmålet om kulturer og værdifællesskaber, der relaterede sig til en virksomheds 'konkurrencekraft' og selvopretholdelse. Det er velkendt fra den nyere historie, at et samfunds sammenhængskraft først viser sig, når samfundet som helhed er truet f.eks. i forbindelse med krige, invasioner eller naturkatastrofer. Den 'alarmistiske' konkurrenceretorik, som den aktuelle tale om sammenhængskraft gennemgående er spundet ind i, spiller ofte

bevidst på disse forestillinger om den truede nationale selvopretholdelse i den globale konkurrencekrig ud ad til, men også på forestillingen af de 'indre fjender'. I sin specifikke legering med konkurrencekraften er temaet sammenhængskraft dog først og fremmest endt med at blive hovedingrediensen i en ny og moderne form for nationalisme - eller ligefrem at give stof til en ny national og quasi-religiøs myte, der overgrubende forsøger at forene det kulturelle og religiøse med det økonomiske og det politiske (Lodberg 2006). Sammenhængskraften er blevet en nøgleterm i en ny og progressiv vilje til at rehabilitere både nation og nationalstat - oven på 1990'ernes forhasede diagnoser af deres snarlige død og forsvinden i en globaliseret verden (Böss 2006). Det står klart i dag, at øget globalisering også implicerer øget lokalisering - og at den samlede globale tendens måske bedst lader sig beskrive som 'glo-kalisering'. Nationalstaten, der i 1990'ernes globaliserings teorier alt for hastigt blev dømt til snarlig død, genfødes nu som den nationale konkurrencestat.

Sammenhængskraftens konfigurationer

Herved skulle der i et samfundsdiagnostisk perspektiv være peget på nogle af de tidstyriske træk ved sammenhængskraft som vilje og forestilling. Vi har set, hvilke forestillinger og ideer om sammenhængskraft, der har kunnet gøre sig gældende det seneste årti, og vi har set, hvilke forskellige strategiske konfigurationer disse forestillinger er indgået i - fra 90'ernes socialpolitiske konfiguration med centrum i det socialpolitiske koncept om 'virksomhedens sociale ansvar', til de senere års konkurrencestatslige konfiguration, hvor sammenhængskraft kulturaliseres og nationaliseres og tænkes sammen med konkurrencekraft og innovationskraft. Den aktuelle konstellation, dens konflikter og alliancer kan man pejle ved hjælp af følgende kort.

Kort over sammenhængskraftens aktuelle konstellation

Kortet hviler på et bagvedliggende socialanalytisk kort, der handler om konstellationen mellem samfundsmæssige felter (stat, marked, civilsamfund, individ) med hver deres tilhørende rationaler (jf. Kristensen & Pildal Hansen 2006). Kortet resumerer og anskueliggør nogle af artiklens pointer i form af en konfiguration mellem felter. Hvert enkelt udsagn i debatten forholder sig ikke nødvendigvis entydigt til disse felter, men ved hjælp af kortet kan man spore hvordan udsagn tendentielt forholder sig, og man kan spore konflikter og alliancer mellem forskellige måder at artikulere spørgsmålet om sammenhængskraft på. På den måde skaber kortet blik for tendenserne i, hvordan spørgsmålet om sammenhængskraft artikuleres, og hvordan der indgås alliancer eller skabes konflikter med en bestemt artikulation. Mellem konkurrencekraft og sammenhængskraft er der således et alliancerforhold (som antyder siden 1990'erne), hvorimod der mellem den nationale konkurrencestat (og dens internationale sammenligningsoptik) og individfeltet (kreativitet) i dag er et modsætningsforhold, som især viser sig i skole og uddannelsespolitikken (lidt forenklet: kampen mellem Pisaoprusningen af fagligheden og det reformpædagogiske forsvaret for en kreativitetspædagogik, som i dag også fremføres af mange virksomhedsledere).

III. Danskheden og den gemene sammenhængskraft

Vi har indtil nu set på sammenhængskraften i et samtidssociologisk perspektiv, men med afdækningen af dens aktuelle konstellationer er der endnu ikke sagt noget om, hvorfor der kunne være grund til at være forbeholden over for den megen snak om sammenhængskraft og over for den konsensus- eller vilje til at artikulere og inddeksere den for indværende. Ej heller er det forklaret, hvordan man kan forfægte den indledende tese om, at denne opmærksomhed og snak i al sin iver efter at styrke sammenhængskraft måske snarere fremmer splittelseskraften.

Tilbage står derfor at se på temaet 'sammenhængskraft' som en aktuel variation over en klassisk socialfilosofisk problematik. I dette øjemed indtrædes socialanalytikken, da den tilbyder en mulighed for at fætte den mere grundlæggende *problematik*, som i dag tematiseres og artikuleres som en bekymring for samfundets 'sammenhængskraft'. Det er spørgsmålet om 'det sociale', om karakteren af de sociale bånd og den elementære sociale sammenhæng, der gør samfund til et samfund. Med kategorier som 'gemenhed', 'det sociale træk', 'det sociale selv', 'smag', 'transmission' o.a. forsøger socialanalytikken at fætte det sociale historiske og aktuelle artikulations- og problematiseringsformer. Den grundlæggende tese er, at det menneskelige tilværelse gennemgående og før alt andet er et samvær, hvor de sociale bånd hviler i en upåagtet og uartikuleret selvfølghed, der i socialanalytikken benævnes *gemenhed*.¹⁰

Gemenhed er det vi endnu ikke er enige om, det som endnu ikke er artikuleret, og som ikke giver anledning til protest. Kategorien betegner m.a.o. de upåagtede former for konfliktuel samhørighed og tilhørighed, der gentages uendeligt og viser sig i smagens og værdsetselsernes relative ensighed og endnu uartikulerede uenighed. Når vores sociale tilværelse således kan siges at hvile i selvfølghed, så er det fordi vi samstemmer i vores måder at forholde os på, i vores måder at værdsætte og smage. Gemenheden kan derfor beskrives gennem *smagen*. Smagen er som en rytme, et gentagelsesmønster der smitter eller transmitteres. Det betyder ikke, at vi forholder os på identiske måder, men at vores måde at forholde os på endnu ikke erfare som værende i konflikt med hinanden.

Gemenhed er således ikke en *positiv* kategori; det er en kategori for 'det sociale', for de sociale bånd, og må som sådan ikke forveksles med et begreb om kultur eller identitet. Som gemenhed er det imidlertid det sociale skabne at blive *artikuleret* som noget andet, hvormed den upåagtede og uproblematiserede gemenhed fortæbes. Gemenheden og dens indtil da upåagtede værdsættelser kan artikuleres:

A. enten sociologisk som *fælleshed* i form af fælles værdier, der gælder *eksklusiv* for *samtlige* os, der hermed danner et afgrænset værdifællesskab eller en kultur (og det hvad enten *samtlige* os nu er familien, klassen, gruppen, virksomheden, klubben, folket eller nationen). Artikulationen som værdifællesskab sker altid i distance til de andre, som vi ikke deler værdier med. Fælleshed artikulerer m.a.o. en *intern enighed* og en *ekstern uenighed* ('vi og de andre'). Når gemenheden artikuleres som fælleshed sættes en forskel, der sætter nogen udenfor. Identitet er også afgrænsning og udgrænsning, for i overgangen fra *gemenhed* (masse) til *værdifællesskab* (kollektiv) præciseres det, man er, ved at sige, hvad man ikke er. Herefter kan de positive identifikationer begynde...

B. eller filosofisk som *almenhed* f.eks. i form universelle værdier og idealer, der begrundes i almene og uforanderlige (kosmologiske, naturlige, antropologiske etc.) fornuftsevner, retigheder, moralske normer humanistiske værdier etc., der *inkluderer* hævdes at gælde eller kunne gælde for *enhver* (qua menneske, fornuftsvæsen, person, demokratisk statsborger, verdensborger eller qua ejendomsbesidder).

Det er nødvendigt at se lidt nærmere på denne artikulation af gemenheden, for at kunne udfølge tesen om, at den aktuelle snak om sammenhængskraft i al sin iver efter at værne om og styrke sammenhængskraften måske snarere fremmer splitlesekraften.

Med gemenhedens artikulation som noget andet, nemlig som fælleshed eller almenhed, forsvinder gemenheden, altså ikke-uenigheden i måden at smage eller forholde sig på. De gemene selvfølgeligheder, der uafgrænset gjaldt for alle (uden at disse 'alle' kan præciseres), kan ikke bestemmes uden at blive til noget andet end selvfølgelige; de bliver nemlig enten til almenheder, der hævdes at gælde for enhver, eller fællesheder, når de begrænses til at gælde for samtlige i et bestemt kollektiv. Det samme gælder for den gemene konfliktualitet, altså den upåagtede og endnu uartikulerede uenighed, der i og med dens artikulation ekspliciteres som konkrete konflikter mellem nogen om noget.

Den endnu ikke erfarede konfliktualitets skæbne afgøres først i *social* træf mellem måder at forholde sig på, eller med andre ord: mellem *interprationer*. Sociale træf er således socialanalytikens analytiske mindsteenhed til forskel fra 'handling', 'interaktion', 'relation', 'kommunikation', 'dialog' eller 'udveksling' i andre typer af sociale teorier. I sociale træf forholder man sig til 'noget', men pointen er, at dette 'noget' først bliver til 'noget' i det

social træf. Spørgsmålet er da hvilken karakter dette noget får, og det afhænger af det *social* træfs skæbne. Forbliver den konfliktuelle gemenhed uartikuleret, så hersker der ikke-uenighed imellem måderne at forholde sig på i det *social* træf, og så giver 'noget' sig som helt selvfølgeligt. Artikuleres den konfliktuelle gemenhed derimod, så antager det *social* træf karakter af en *træfning*: en konflikt om 'nogens' karakter. Man kan sige det således: I det *social* træf giver forholds måder sig til kende ved at gøre værdisætninger (smagsudvælgende værdisætninger eller interpretationer) gældende, hvad enten der nu er tale om udspil i skrift, tale eller handling, om en mening, en følelse, en være- og handlemåde, et udseende, et blik etc. Når sådanne værdisætninger ikke giver anledning til konflikt, hviler forholds måderne i en selvfølgelig ikke-uenighed, altså i upåagtet konfliktuel gemenhed. Når der ikke længere samstemmes, artikuleres gemenhedens endnu ikke erfarede konfliktualitet som konflikt. Og når værdisætningen således giver anledning til konflikt, artikuleres gemenheden enten som *fælleshed* (hvor der viser sig, at en værdisætning kun gælder for nogen, f.eks. mig eller os til forskel fra dig eller alle de andre) eller som *almenhed* (hvor værdisætningen viser sig eller hævdes at gælde for alle og enhver).

Det er tilstrækkeligt med disse markeringer for at antyde, hvad man i et socialanalytisk perspektiv kan sige og se vedrørende den aktuelle debat om sammenhængskraft og viljen til at artikulere det, jeg overfor kaldte den 'nationale gemenhed' i forbindelse med dens artikulation som 'danskhed'. Det, der får nationale samfund såvel som virksomheder, videnskabelige såvel som religiøse samfund til at hænge sammen, er det samme som får alle mulige andre typer af samfund til at hænge sammen, nemlig gemenhed. 'Det danske' er et eksempel på en gemenhed, som ikke på forhånd lader sig definere som et sociologisk fællesskab omfattende *samtlige* os *danskere*, eller en filosofisk almenhed, der principielt kunne universaliseres til at gælde *enhver* som *menneske*. Det danske er hverken begrænset til en befolkning på et landområde eller til et abstrakt stats- eller verdensborgerskab, ej heller til en folkekarakter eller til fælles idealer. Som gemenhed unddrager det danske sig principielt en nationalistisk retorik, artikulation og fastlæggelse som 'danskhed'. Det danske er snarere "en endnu ikke fastlagt mængde af endnu ikke oplevede uforlideligheder. Det danske fungerer som noget, der gøres gældende for *alle* danskere – men netop derfor ikke af hverken *samtlige* indbyggere i Vejle eller af *enhver* i Danmark" (Schmidt 1999b: s.29)

Ikke desto mindre kan det danske som gemenhed undersøges og karakteriseres. Gemenheden skal som sagt søges i smagsudvælgelsen og smagsvejmærne, men disse viser sig først og fremmest i *afsnæveren*, nemlig når den

gemene konfliktnuiter artikuleres. Det afgørende er da ikke en artikuleret anerkendelse af de andre, f.eks. af indvandre eller fremmede. Det afgørende er, at de ikke bliver offer for vores eller andres afsmag. Problemet er imidlertid, at selve artikulationen af et kollektivt og nationalt smags- eller værdi-egne får det til at fremstå, som om der kan appelleres til og uddelles anerkendelse. Problemet er altså, at man i sin iver efter at artikulere det danske, altså den nationale gemenhed, kommer til at fremme afsmagen over for det fremmedartede, og da må man vælge mellem to alternativer: anerkendelse eller forråmelse. Da må man nemlig vælge enten at indlemme i eller udelukke fra det eksklusive fællesskab eller at almenføre i en grad så alt bliver et fedt, altså så den gemene konfliktnuiter forsøges neutraliseret til fordel for konsensus og anerkendelse. De defensive udgaver af sammenhængskraften gør det første, hvorimod de offensive med Kompetence- og Innovationsrådet i spidsen gør det sidste. I stedet for dette valg mellem eksklusiv anerkendelse af delagtighed i fællesskaber eller inklusiv anerkendelse og nivellering af forskellighed, står man sig, i en socialanalytisk horisont, bedre ved at forlade sig på den konkrete *acceptabilitet*. Det er svært at sige, hvad man siger *til* over for, men det er klart, hvornår der siges *fra*. Acceptabilitet betyder ikke anerkendelse, men at grænsen for det acceptable ikke er overskredet – til forskel fra identifikation af det, man skal sige til over for.

Misforståelsen blandt de aktuelle fortalere for sammenhængskraften beror på deres forestilling om, at de særligt danske værdier kan og skal artikuleres for enhver pris som 'danskhed'. Det kan imidlertid ikke ske uden at de samtidig gøres til idealer at efterfølge - og i kraft af hvilke man så også kan begynde at forfølge og udgrænse andre. Positiveringen af det danske som 'danskhed' er m.a.o. en idealisme, der har misforstået gemenhed som almenhed eller fællesskab. Selvom gemenheden ikke er privat (fordi den netop 'er' i sociale træf), er den jo præcis heller ikke hverken en almenhed eller en fællesbestemmelse. På det hverdagslige niveau udøves den i acceptable værdisættelser, der viser sig i form af livsstile og arbejdsstille, i omgangsformer, livsformer og samværformer, hvor det ikke handler om danskhedens idealer, om idoler eller syndebukke, men netop om gemenhed, der som oftest hviler selvfølgeligt i upåagtet og uartikuleret konfliktnuiter.

Det egentlige integrationspolitiske spørgsmål er i kølvandet herpå spørgsmålet om værdiers overførbarhed, altså om *overførings muligheden* (Schmidt 1993: 60-61). Når man i dag vil artikulere sammenhængskraften som et eksklusivt nationalt eller folkeligt 'værdifællesskab' (Jespersen & Pittelkow 2005, s.17, 42, 54), så handler det paradoksalt nok ikke om at

overføre eller 'smite' (Bruun & Pildal Hansen 2007) i kraft af sin værdiserende praksis – sin 'praktiske danskhed' om man vil. I stedet går man efter at artikulere og fasisætte kriterier og normer for danskhed. Idealet er at udarbejde og opstille datafase indekser over danskhed med støtte i værdisociologernes undersøgelser (Gundelach 2002), der så i næste runde kan bruges af politikere til at opstille love og kriterier for danskhed. Socialanalytisk må man imidlertid fastholde, at love og idealer i praksis gælder som regler, nemlig som konkrete gentagelsesmønstre med parathed til at suspendere sig selv: Regler gælder som regel. Det afgørende er ikke, at eller om man kan eksplicite sine normer eller sit værdigrundlag, for det praktiske hverdagsliv og samliv fungerer ikke i kraft af love, men i kraft af gemenhed i arbejdsstille, tænkestille, livsstile, konsumtionsstille etc., der udgør de givne gemenheders og de givne smagsregimes implicite og ikke-kodificerbare regler og stilarter. Men når smag og værdisættelser ekspliciteres som fælles værdier så fremstår de uvægerligt som idealer, man kan følge - eller forfølge i kraft af. Det er dybest set et svagheds- eller et kriseteegn for en nation (såvel som for en institution eller en organisation), at den vil artikulere sit 'værdigrundlag' eller begynder at interessere sig for at artikulere sine værdier som idealer, om end det som antydet både er en del af dens identitetsdannelse og en del af dens magtpolitik – på det seneste forener i dens nationale konkurrencepolitik i forhold til den globale orden. Man vil hævde og finde nationens enhed ved at forestille sig, at der må være en fælles moral, fælles normer og idealer, der gælder for nationen (eller for kongeriget Danmark) som sådan. Men måske er det ligegyldigt eller i værste fald ødelæggende for den kulturelle og sociale integration at gøre det. Det problematiske og paradoksale er som tidligere antydet, at besværgelsen af den nationale sammenhængskraft er en problematisering, der artikulerer og accentuerer de konflikter, som sammenhængskraften skulle være et værn imod.

Den aktuelle opmærksomhed på sammenhængskraft vedrører således mere grundlæggende forsøget på at artikulere den danske nationale 'gemenhed' (den selvfølgelige, men konfliktnuiter nationale samhørighed og tilhørsrigthed) som en mere eller mindre eksklusiv national 'fælleshed' kaldet 'danskhed'. Det skulle nu stå klart, hvorfor denne hjemlige bekræftelse om og oprustning af sammenhængskraften i visse af sine artikulationsformer tenderer det gemene i den nedrige betydning af ordet. Forsøget på at identificere det danske og den nationale sammenhængskraft som nation fremstår socialanalytisk set som et tragisk forsøg på at artikulere den danske gemenhed som et værdifællesskab med klare konfliktlinier mellem dem, der

hører til, og dem der falder uden for, og som derfor må ekskluderes. Sammenhængskraft og splittelse hører sammen som genenhed og konfliktualitet, men ligesom konfliktualitet kan forblive upågøret, kan også sammenhængskraftens splittelsespotentialer forblive der. Hangen til at artikulere sammenhæng og samhørighed har det med at avle konflikter og splittelser.

LITERATUR

- Aziass, Christian, Corsani, Antonella, Dieuaide, Patrick (red.) (2001): *Vers un capitalisme cognitif. Entre mutations du travail et territoires*, Paris: L'Harmattan
- Brøndum, Tine Auvvig et al. (2002): *Forsvar for fællesskabet*, Kbh: Fremad.
- Bolhanski, Luc & Chiapello, Eve (1999): *Le nouvel esprit du capitalisme*, Paris: Gallimard
- Bruun, Jens og Signe Pildal Hansen: "Generaliseret overføring: generaliseret klinik?", i *Drift*, Kbh okt. 2007 (in print)
- Böss, Michael (2006): *Forsvar for nationen. Nationalstaten under globaliseringen*, Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Bredsdorff, Niels og Finn Dam Rasmussen (1989): 'Den responsive stat – også kaldet selvforvaltningsstaten', i: *Social Kritik* nr. 2, 1989.
- Campbell, John og Pedersen, Ove Kai (2005): *Dansk institutionel konkurrenceevne i den globale økonomi*. Notat udarbejdet for FITF. (www.globalisering.dk/multimedia/Institutionel_konkurrenceevne.pdf)
- Castel, Robert (1995): *Les métamorphoses de la question sociale*, Paris, Fayard
- Christensen, Søren (2006): 'Danskhed i verdensklasse. Om kulturaliseringen af dansk konkurrenceevne', i: *Kritik* nr. 184, Kbh. (nov. 2006)
- Christensen, Søren & Højrup, Thomas (2007): 'Det nærværendes fravær', i Højrup, Thomas & Bøving, Klaus (red.) (2007): *Velfærdssamfund – velfærdstatens forsvarsform?*, Kbh. Museum Tusulanums Forlag.
- Dahler-Larsen, Peter (1993): *Fællesskabet af dem, som inder fællesskab har. En sociologisk undersøgelse af organisationskultur hinsides et integrationsperspektiv*, Odense, Odense Universitetsforlag.
- Donzelot, Jacques (1984): *L'invention du social*, Paris, Editions du Seuil.
- Donzelot, Jacques & Philippe Estèbe (1994): *L'État animateur*, Paris, Edition Esprit.
- Donzelot, Jacques (1996): 'L'avenir du social', i *Esprit*, Paris, Edition Esprit.
- Durkheim, Émile [1893] 2001: *Om den sociale arbejdsdeling*, Hans Reitzels Forlag, Kbh.
- Giddens, Anthony (1998): *The Third Way. The renewal of social democracy*, Polity Press, London
- Gundelach, Peter (red.) (2002): *Danskernes værdier 1981-1999*, Hans Reitzels Forlag, Kbh.
- Härste, Görm (2007): 'Myten om sammenhængskraften', Politiken februar 2007
- Hermann, Stefan (2007): *Magt og oplysning. Folkeskolen 1950-2006*, Kbh: Unge Pædagoger
- Hermann, Stefan & Jens Erik Kristensen (2003): 'Kompetenceudviklingens nye sociale spørgsmål – det sociale som investeringsobjekt', i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 4, Kbh. 2003, s. 48-65.
- Holt, Harriet (1998): *En kortlægning af virksomhedernes sociale ansvar*, Kbh., Socialforskningsinstituttet.
- Innovationstrådet (2004), *Den danske strategi. Danmarks muligheder i det globale videnssamfund*. www.innovationstraadet.dk/uptif/lev/20056231421450.strategi.pdf
- Innovationstrådet (2005), *Årstrapport 2005 - Innovative Danmark*. www.innovationstraadet.dk/uptif/lev/2005951555430.Innovative_Danmark.pdf
- Jensen, Henrik Gade (2007): 'Lighed og sammenhængskraft' (<http://blog.cepos.dk/?p=55>).
- Jespersen, Karen (1997): 'Fællesskab og det civile samfund', art. i *Politiken*, aug. 1997.
- Jespersen, Karen/Pitelkow, Ralf (2005): *De lykkelige danskere. En bog om sammenhængskraft*. København, Gyldendal.
- Jespersen, Karen (2006): 'Konkurrencekraft og sammenhængskraft', tale på Grundfos den 30.11.06 (www.netvaerksprisen.dk/2006/innage/taler/Karen%20Jespersen_netv%C3%A6rksdagen.doc).
- Kompetencerådet (1998), *Kompetencerådets rapport 1998*. København: Mandag Morgen Strategisk Forum.
- Kompetencerådet (1999), *Kompetencerådets rapport 1999*. København: Mandag Morgen Strategisk Forum.
- Kristensen, Jens Erik (1996): 'Kommunitarismens spøgelse - på sporet af 90'ernes transatlantiske besindelse', i: *Kredsen* 62/1, Århus 1996
- Kristensen, Jens Erik (1998): 'Den lønsomme næstekærlighed? Den kommunitære vision om virksomhedernes sociale ansvar', i: *Dansk Kirkeliv*, København 1998

- Kristensen, Jens Erik (2001): 'Den urene økonomiske fornuff. I Fenger-Grøn, Carsten/Kristensen, Jens Erik (red.), *Kritik af den økonomiske fornuff*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kristensen, Jens Erik (2001a): 'Corporate social responsibility and new social partnerships', in: Kjærgaard, C./Westphalen, S.Å.(red.): *From collective bargaining to social partnerships. New roles of the social partners in Europe*, The Copenhagen Centre, Kbh. 2001, p. 21-38 (pdf-version: www.copenhagencentre.org)
- Kristensen, Jens Erik (2006): 'Kreativitetens tidsalder? – En idéhistorisk og samfundsdiagnostisk indkredsning', i: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, nr. 1, 2006
- Kristensen, Jens Erik (2006): 'Politik og ret 1973-2001 – globalisering og identitet' i: H. Siggaard Jensen/Frederik Stjernfeldt (red.): *Tankens Magt*, bind 2, Kbh, Lindhardt og Ringhoff, 2006 (1.11.2006)
- Kristensen, Jens Erik og Signe Pildal Hansen (2006): *Socialanalytisk Samfundsdiagnostik - baggrund, ansatser, mellemværender og udstønder* (s.m. Signe Pildal Hansen); offentliggjort arbejdsrapport, DPU 2006).
- Kristensen, Jens Erik & Larsen, Steen Nepper (2007): 'Økonomiens metamorfoser og kapitalismens hamskifte – om videnskøkonomi og kognitiv kapitalisme', i: *Dansk Sociologisk Tidsskrift* (nov. 2007 – in print)
- Lodberg, Peter (2006): 'Sammenhængskraft er en offentlig religiøs myte' i *Kristeligt Dagblad* den 26.5.2006
- Læggaard, Sune (2006): 'Danske værdier', i *Magasinet Humaniora*, Kbh. (dec.2006)
- Moulier Boutang, Yann (2007) : *Le capitalisme cognitif. La nouvelle grande transformation*, Paris: Multitudes/Idées, Édition Amsterdam
- OECD (1997): *Societal Cohesion and Globalizing Economy. What does the future hold?* Paris
- Putnam, R. (2001): *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*, London, Simon and Shuster.
- Rasmussen, Anders Fogh (2004): 'Tale af Venstres formand statsminister Anders Fogh Rasmussen. Venstres landsmøde, søndag den 21. november 2004'.
www.venstre.dk/fileadmin/landsmoede.venstre.dk/main/files/af_fm_soendag04.pdf
- Rasmussen, Anders Fogh (2005): 'Anders Fogh Rasmussens søndagstale på Venstres landsmøde 2005'. www.venstre.dk/fileadmin/landsmoede.venstre.dk/main/files/af_fm_soendag05.pdf
- Rasmussen, Anders Fogh (2006): 'Statsminister Anders Fogh Rasmussens nytårstale 2006'.
www.stm.dk/Index/dokumenter.asp?o=2&n=0&d=2467&s=1&str=stor
- Rasmussen, Anders Fogh (2006b): 'Kommentar' om religion og sammenhængskraft i *Politiken*, lørdag den 20.5.2006
- Regeringen (2005). *Danmark og globaliseringen. Debattjæce om globaliseringen udfordringer for Danmark*.
www.globalisering.dk/multimedia/Global.pdf
- Regeringen (2006). *Fremgang, fornøjelse og tryghed. Strategi for Danmark i den globale økonomi* www.globalisering.dk/multimedia/55686_strat.pdf
- Rose, Nikolas (1998): 'The death of the social? Refiguring the territory of government', i: *Economy and Society*, nr. 3, Aug. 1996 327-356.
- Schein, Edgar H. (1986): *Organisationskultur og ledelse*, Kbh. Valmuen
- Schmidt, Lars-Henrik (1987): *Den sociale excursions. Konstruktion af det sociale hos Rousseau og Nietzsche*, Århus: Modtryk
- Schmidt, Lars-Henrik (1988): *Viljen til orden*, Modtryk, Århus.
- Schmidt, Lars-Henrik (1990): *Det sociale selv*, Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Schmidt, Lars-Henrik (1991): *Smagens analytik*. Modtryk. Århus.
- Schmidt, Lars-Henrik (1992): *Det socialanalytiske perspektiv*. DPL, København.
- Schmidt, Lars-Henrik (1993): *Det videnskabelige perspektiv*, Kbh., Akademisk Forlag
- Schmidt, Lars-Henrik (1999a): *Diagnosis I. Filosofierende eksperimenter*, Kbh., DPL
- Schmidt, Lars-Henrik (1999b): *Diagnosis II. Socialanalytiske fanninger*, Kbh., DPL
- Schmidt, Lars-Henrik (2005): *Om Respekten*. DPU's Forlag. København.
- Schmidt, Lars-Henrik (2006): *Om Vreden*. DPU's forlag, København
- Schultz, Majken (1995): *Kultur i organisationer*, Kbh. Handelshøjskoleens forlag
- Svendsen, Gert Tinggaard & Gunnar Lind Haase Svendsen (2006): *Social Kapital – en introduktion*. Hans Reitzels Forlag, Kbh.
- Vium, Anita (2007): 'Velfærdsstaten og social sammenhængskraft', *Arbejderbevægelsens Erhvervsråd*, 2007.
www.liberator.dk

NOTER

- 1 Ikke blot i form af artikler, kronikker, ledere, bøger, rapporter, programmer etc., men også på nettet: et Google-opslag på 'sammenhængskraft' viser omkring 114.000 omtaler. Gud og hver mand føler sig i dag foranlediget til at mene og sige noget om sammenhængskraft.
- 2 På det seneste (sept. 2007) har vi fået en ny socialminister, nemlig Karen Jespersen, der ved sin tiltædelse erklærede sig selv for 'minister for sammenhængskraft' med løftet om at ville kæmpe mod social, etnisk og kulturel opsplitning samfundet og om at ville gøre sit for "at holde sammen på Danmark". Som det vil fremgå, har Karen Jespersen været en central og gennemgående figur i den hjemlige debat om sammenhængskraft, siden hun første gang var socialminister fra 1993 og frem i den daværende Nyrup-regering.
- 3 Hvis man ser bort fra almindelig uvidenhed om, hvad der foregår i andre af samfundets fora, så er Krarups udmelding i dette tilfælde et symptom på, hvordan en stor del af den dagsaktuelle politiske debat ofte foregår på baggrund af dagsordener, ideer og koncepter, der har været længe undervejs, men ikke desto mindre tager sig ud og promoveres som helt nye og originale, fordi de passer ind i en bestemt aktuell politisk-ideologisk og polemisk kontekst, in casu den såkaldte værdikamp og frem for alt integrationspolitikken.
- 4 Jeg har i andre sammenhænge behandlet dette temakompleks fra 1990'erne mere udførligt (Kristensen 1998, 2001, 2001a). Se også Holt (1998), Huset Mandag Morgen (1995) samt Schmidt (1999b, 267ff).
- 5 Disse reformer af private virksomheds- og organisationsformer var et led i opkomsten af det, Boltanski og Chiapello i Max Webers fodspor har karakteriseret som 'kapitalismens nye ånd' (Boltanski & Chiapello 1999).
- 6 Kompetencerådet gør her en nøgleindsigt gældende fra det seneste årtus internationale økonomiteoretiske debat: at en videnskabsøkonomi og en såkaldt *kognitiv kapitalisme* står og falder med dens evne til at inddrage, udnytte og lukrere på de såkaldte *positive eksternaliteter*. Herved hentydes til de produktionsseksterne og økonomisk set omkostningsfrie fælles ressourcer og goder, som består i de almenyttige resultater af det sociale samliv, af spontane kulturelle og sociale kooperations- og solidaritetsformer, af en befolkningsuddannelses- og kompetenceniveau såvel som dens kulturelle, sociale og institutionelle særegenheder i øvrigt, herunder fænomener som samarbejdsevne, tillid, gensidig forståelse etc. Den økonomiske værdi af disse 'eksternaliteter' eller økonomi-eksterne ressourcer, der står gratis til rådighed, er i en videnskabsøkonomi umådelig, men også umålelig, hvor for de ikke fremgår af de årlige opgørelser af BNP. Derfor var det nødvendigt med et nyt nationalt kompetenceregnskab, der i realiteten er et økonomisk regnskab over *positive eksternaliteter* (jf. Kristensen & Larsen 2007; Azias et al. 2001).
- 7 Begrebet betegner de kulturelt betingede konkurrencefordele, der er afføjet i en nations særegne politiske, økonomiske og kulturelle institutioner så som uddannelsessystemet, arbejdsmarkedet, velfærdssystemer etc. Det er udviklet herhjemme af Ove Kaj Petersen og John Campbell fra International Center for Business and Politics ved CBS, som de begge er tilknyttet (jf. Campbell og Pedersen 2005). Teorien og Innovationsrådets brug af den er mere udførligt behandlet i (Christensen 2006).
- 8 Denne økonomisering af det ikke-økonomiske som 'positive eksternaliteter' er som tidligere nævnt grundtendensen i den nye form for kapitalisme, som økonomer og økonomikritikere har diagnosticeret og karakteriseret som en 'kognitiv kapitalisme' (Moulier Boutang 2007; Kristensen & Larsen 2007).
- 9 *Socialanalytik* er betegnelsen for et teoretisk perspektiv og en analysestrategi, der i forlængelse af bl.a. Nietzsches tragiske filosofi, Freuds psykoanalyse og massepsykologien er udviklet gennem de sidste 20 år af den danske filosof og idéhistoriker Lars-Henrik Schmidt. Det er sket i bøgerne *Viljen til Orden* (1988), *Det sociale selv* (1990), *Det socialanalytiske perspektiv* (1993), *Smagens Analytik* (1992), *Diagnosis I-III* (1999), *Om Respekten* (2005) og i *Om Vreden* (2006). Socialanalytikken har siden 2005 været institutionaliseret som et forskningsprogram i *Socialanalytisk Samtidsdiagnose* ved Danmarks Pædagogiske Universitet, København (www.dpu.dk/sa). For en generel introduktion til programmet se Jens Erik Kristensen & Signe Pildal Hansens: *Socialanalytisk Samtidsdiagnostik - baggrund, ansatser, mellemværender og udeståender*, DPU 2006.
- 10 Kategorien 'gemenhed' arver og omsætter hos Schmidt både elementer fra Rousseaus begreb om 'almenviljen' og den sene Nietzsches betoning af sprogets og betydningdannelsens gemenhed (jf. Schmidt 1987).

Religion er en privat sag, fasislog Anders Fogh Rasmussen umiddelbart efter Muhammed-krisen i en kronik i Politiken. Men med sit forsøg på at privatisere religionen bidrager Fogh Rasmussen til at religionen får mere, ikke mindre plads i samfundet, påpeger forfatterne bag *Sammenhængsstraften*.

I *Sammenhængsstraften* kigger en stribe forskere Foghs retorik og politik om religion og samfund efter i sømmene. Resultatet er en kritisk og diskuterende analyse af et aktuelt emne i dansk politik.

Bogens forfattere udpeger religionernes plads og rolle i det offentlige rum som et væsentligt tema i globaliserings tidsalder. De gør også opmærksom på, at begrebet "sammenhængskraft" kan være med til at skjule frugtbare konflikter i samfundet.

forlaget univers

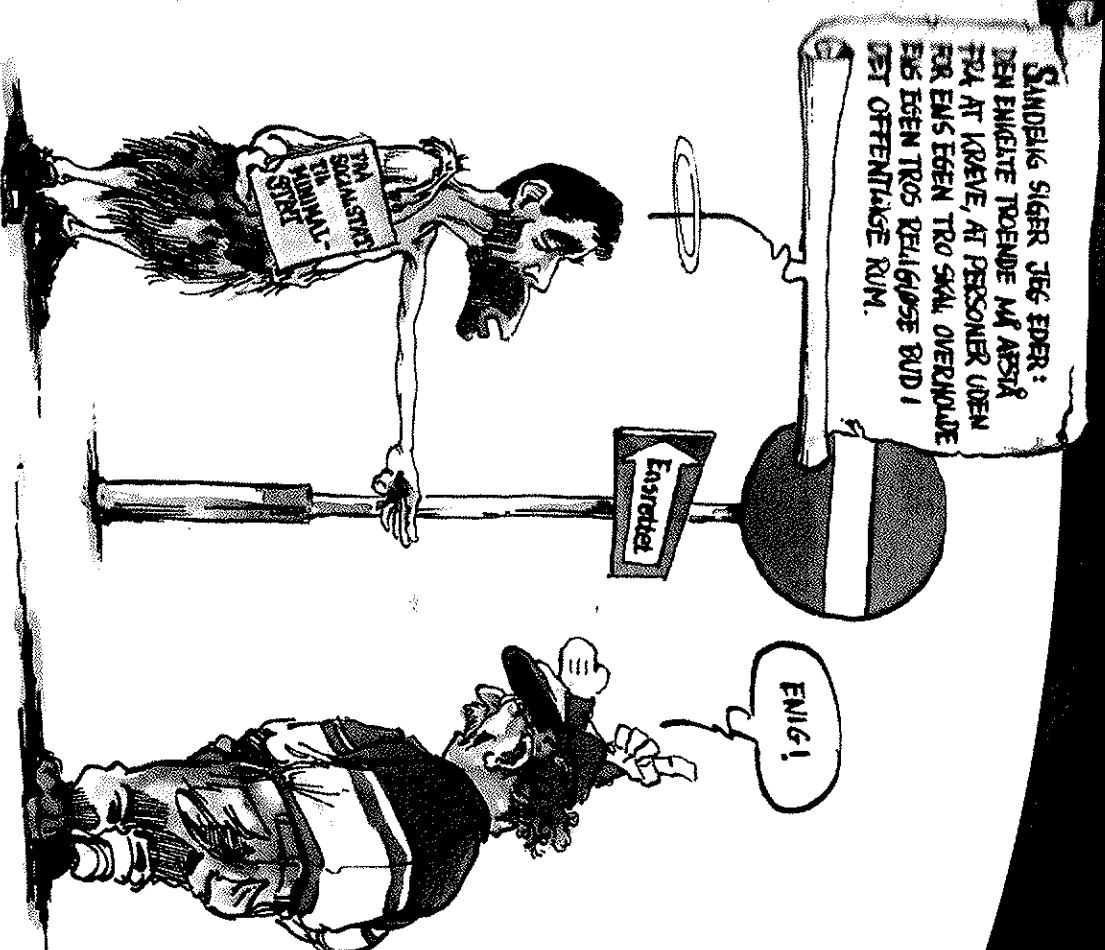
ISBN: 978-87-91668-19-7

9 788791 166819

SAMMENHÆNGS- KRAFTEN

Replikker
til Fogh

Redigeret af Peter Lodberg

Sammenhængskraften
-epistler af Fogh
Peter Lodberg (red.)

Forlaget Univers

Kopiering fra denne bog må kun finde sted i overensstemmelse med afkøbsaftalen mellem Copy-Dan og Uddannelsesministeriet

Forlagsredaktion: René Dybdal Pedersen

Omslag og grafisk tilrettelæggelse: Søren Kirkemann

Forrådgøring: Koldt Als

Sat med MinionSigna

Trykt hos:

One Way Tryk A/S, Stilling

Printed in Denmark 2007

1. udgave, 1. oplag

ISBN: 978-87-91608-19-7

Indledning 5

Teksten:

Anders Fogh Rasmussen: Hold religionen indendørs 8

Begrebet og ideen:

Den gemene sammenhængskraft - Jens Erik Kristensen 16

Civilreligion og sammenhængskraft - Morten Brænder 56

Sammenhængskraft, afgrænsning og udelukkelse - Lars Albinus 68

Selvforståelsens bortfald - Johannes Adamsen 81

Om kræfternes ikke helt frie spil - Henrik Reintoft Christensen 94

Teologien og kirken:

Sammenhængskraften og de to regimenter - Svend Andersen 106

Kirkensyn og sammenhængskraft - Elise Marie Wilberg Pedersen 117

Den religiøse pluralisme og sammenhængskraften i Danmark
- Viggo Mortensen 129

Sammenhængskraft og luthersk socialerik - Ulrik Nissen 141

Diakoni og velferdsstat - Johannes Nissen 152

En strid om tegninger - Peter Lodberg 169

Om forfatterne 177